

1/2022

ПОЛИТИКОЛОГИЈА

POLITICOLOGY

Univerzitet Union Nikola Tesla
Универзитет Унион Никола Тесла

ПОЛИТИКОЛОГИЈА

POLITICOLOGY

ISSN 2812-9989 (Online)

ГОДИНА I, vol. 1

Број 1/2022

Univerzitet Union Nikola Tesla
Универзитет Унион Никола Тесла

ПОЛИТИКОЛОГИЈА

POLITICOLOGY

Издавач: Универзитет „Унион-Никола Тесла“

Адреса: Цара Душана 62-64, 11158 Београд

Телефон: 011 2180-271

E-mail: info@unionnikolatesla.edu.rs

Веб-сајт: <https://www.unionnikolatesla.edu.rs/sr>

ISSN: 2812-9889, Број 1/2022, vol. 1, година I

Главни и одговорни уредник

Виолета Рашковић Таловић

Заменици главног и одговорног уредника

Драган Станар и Миша Стојадиновић

Редакција часописа

Драган Станар, Марија Ђорић, Слободан Анђелковић, Драган Траиловић, Иван Петровић, Срђан Перишић, Зоран Крсмановић

Секретар часописа

Невена Јовановић

Савет часописа

проф. др Јованка Шарановић (Институт за стратегијска истраживања), проф. др Драган Симеуновић (Факултет политичких наука), проф. др Бранислав Ђорђевић (Институт за међународну политику и привреду), проф. др Мирослав Младеновић (Факултет безбедности), проф. др Срђан Старчевић (Војна академија)

Чланови савета из иностранства

Андрей Владимирович Баранов (Кубанский государственный университет, Краснодар), Маријан Премовић (Филозофски факултет, Подгорица), Bozhenko Ekaterina Sergeevna (Southern Federal University, Rostov)

Часопис излази два пута годишње електронски, јула и новембра месеца и радови се објављују на српском и енглеском језику

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени

Рецензенти часописа *Политикологија*

- Др Срђан Благојевић, ванредни професор, Војна академија, Универзитет одбране у Београду
- Др Слободан Радојевић, доцент, Војна академија, Универзитет одбране у Београду
- Др Срђан Старчевић, Војна академија, Универзитет одбране у Београду
- Др Иван Петровић, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Драган Станар, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Милош Крстић, виши научни сарадник, Природно-математички факултет, Универзитет у Нишу
- Др Марија Ђорић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
- Др Милош Петровић, научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду
- Др Зоран Крсмановић, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Илија Кајтез, редовни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд
- Др Звездана Елезовић, научни сарадник, Институт за српску културу Приштина
- Др Јован Алексић, Катедра за историју Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
- Др Далибор Елезовић, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
- Bozhenko Ekaterina Sergeevna, Candidate of Economic Sciences, Docent, Southern Federal University
- Др Саша (Велизар) Мијалковић, редовни професор Криминалистичко-полицијског универзитета у Београду
- Др Миша Стојадиновић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије у Београду
- Др Драган Траиловић, научни сарадник, Институт за политичке студије у Београду
- Др Слободан Анђелковић, ванредни професор, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет „Унион-Никола Тесла“, Београд

САДРЖАЈ

Милош М. Петровић

НЕПОВОЉНА ПЕРСПЕКТИВА ИСТОЧНОГ ПАРТНЕРСТВА У
ПОЈЕДИНИМ ЗЕМЉАМА „ЕВРОПСКОГ СУСЕДСТВА“.....1-20

Драган Ж. Станар

САВРЕМЕНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И „ПОЛИТИЧКИ ИДИОТИ“.....21-29

Срђана Бурашевић

БЕЗБЈЕДНОСНО-ОБАВЈЕШТАЈНЕ АГЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ.....30-49

Марко Д. Ралић

РЕПУБЛИКА КРИМ И ПРАВО НА САМООПРЕДЕЉЕЊЕ.....50-69

Маријана Грбић

ЈУДАИЗАМ И ОДНОС ИЗРАЕЛА СА АРАПСКИМ ЗЕМЉАМА....70-83

УДК: 327(4-672EU:47-11)
321.011

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69609993

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Оригинални научни рад

стр. 1-20.

Рад примљен 17.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

НЕПОВОЉНА ПЕРСПЕКТИВА ИСТОЧНОГ ПАРТНЕРСТВА У ПОЈЕДИНИМ ЗЕМЉАМА „ЕВРОПСКОГ СУСЕДСТВА“¹

Милош М. Петровић,² научни сарадник

Институт за међународну политику и привреду

Резиме

У овом раду биће истраживани ограничени политички резултати у домену продубљивања веза између Европске уније и појединих источних партнера. Аутор наводи да у спољнополитичком смислу постоје значајне препреке у продубљивању сарадње као последица заоштрених односа са Русијом, с којом се пролонгира стратешко ривалство које траје од избијања украјинске кризе. Истраживање показује да политичка руководства у Белорусији, Јерменији и Азербејџану настављају да сарађују са Европском унијом у ограниченом обиму, невољни да се одрекну продубљивања веза са другим актерима, попут Русије и Турске, првенствено услед безбедносно-политичких разлога. Захваљујући свом познавању региона, традиционалним блискостима, али и тврдој моћи и развијеним инструментима сарадње, ти актери у наведеним земљама остварују појачано политичко присуство у поређењу са ЕУ. Аутор анализира и концепт суверенизма као важног идејног аргумента у спољнополитичком опредељењу Белорусије. У раду се полемише да опстанак замрзнутих спорова на територијама источних партнера, као и неадекватна улога Брисела у подстицању украјинске

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО „Утицај промена друштвених и политичких парадигми на међународне односе“, финансираног од стране Универзитета Унион Никола Тесла у Београду.

² Мејл: milos.petrovic@diplomacy.bg.ac.rs

геополитичке кризе, делују као елемент одвраћања у правцу других регионалних сила. Аутор закључује да је иницијатива Источно партнерство у свом деценијском раду само делимично допринела зближавању са постсовјетским суседима, и у смислу географског опсега и у домену политичких резултата, и то првенствено на билатералном нивоу.

Кључне речи: суседска политика, Европска унија, европеизација, спорови, суверенизам, украјинска криза, тврда моћ.

Увод

У светлу промена насталих као последица „источних проширења“ Европске уније (2004-2007), а посебно након руске интервенције у Грузији 2008. године, та је наднационална организација проценила да је неопходно установити неку врсту засебног концепта за постсовјетске европске суседе, с изузетком Русије (Петровић, 2018, стр. 2). У правно-политичком смислу, „Источно партнерство“ званично је профункционисало 2009. године у Прагу, и присуству представника држава-чланица и ЕУ институција, с једне стране, и следећих тадашњих званичника: азербејџанског председника Илхама Алијева, првог заменика белоруског премијера Владимира Семашка, грузијског председника Михаила Сакашвилија, јерменског председника Сержа Саргизјана, молдавског министра спољних послова и европских интеграција Андреја Стратана и украјинског председника Виктора Јучшенка (Council of the European Union, 2009, pp. 2-3). Партнерство је у институционалном смислу осмишљено као подрегионална димензија суседске политике ЕУ, с фокусом на источноевропски постсовјетски простор (с изузетком Русије).

Од самог почетка, сарадња између ЕУ и источних суседа је била оптерећена неразумевањем у вези са очекиваним дугорочним исходима ближих односа. Из перспективе Уније, замишљено је да уговори о придруживању, у комбинацији са свеобухватним трговинским споразумима, резултују пре свега постепеном економском интеграцијом тих привреда са јединственим европским тржиштем; сви источни партнери, с изузетком Белорусије, ступили су у преговоре и кретали се у правцу закључивања споразума током наредних година (Ковачевић, 2020, стр. 162). Ипак, поред Белорусије, и представници Азербејџана и Јерменије оклевали су да у кратком року продубе односе са Европском унијом, док Украјина, Молдавија и Грузија јесу биле заинтересоване за што ближе релације са Бриселом. Пет година након прашког самита, Грузија, Молдавија и Украјина имале су закључене трговинске и политичке споразуме

са Европском унијом, унапредивши статус својих односа са том организацијом (European Council, 2022). С друге стране се издвојио круг мање заинтересованих и евроскептичнијих источних суседа: Белорусија, Азербејџан и Јерменија, с којима је Европска унија од половине претходне деценије настојала да осигура барем неки напредак у сарадњи. С једне стране се може констатовати да се ради о „два круга“ источног суседства (Ковачевић, 2020, стр. 163), при чему – парадоксално (или можда и не) – „напреднију“ групу одликује и присуство замрзнутих сукоба у свакој од земаља (Петровић, 2019, стр. 36). У контексту овог текста две подгрупе ословљаваћемо према првом слову имена држава: „ГМУ“ и „БАЈ“. С друге стране, таква диференцијација не имплицира да се ради о земљама са истоветним спољнополитичким амбицијама и унутрашњим моделом развоја. Напротив: у случају „БАЈ“ подгрупе постоје велике разлике између све три државе, како између кавкаских суседа Азербејџана и Јерменије који никада нису ни успоставили дипломатске односе, тако и на примеру географски удаљене Белорусије, која има своје властите изазове, посебности и приоритете.³

Аутор анализира невелика достигнућа димензије „Источно партнерство“ у случају подгрупе „БАЈ“, руководећи се наводом да је у спољнополитичком погледу сарадња тих земаља са Европском унијом значајним делом повезана и са статусом односа са регионалним силама попут Русије и Турске. Аутор напомиње да иако „Источно партнерство“ (у даљем тексту такође: ИП) представља регионалну димензију повезивања, везе се првенствено граде и продубљују помоћу билатералних алата (нпр. споразума са сваком појединачном земљом у различитим доменима), а исто тако се и валоризују. Док домен ИП јесте у концептуалном смислу свеобухватан и обухвата низ домена у аспектима економске уније и политичког зближавања, он се заправо одликује приступом одоздо-нагоре, стављајући акценат на појединачне напоре (билатерализам). Будући да је фокус на појединачним везама, аутор наводи да исход ни не може бити повољнији у односу на више нивоа односа који тренутно одликују приступ ка источним суседима. Аутор сматра да Источно партнерство недовољно узима у обзир геополитичке, економске и друге специфичности подгрупе БАЈ у погледу неопходности сарадње са другим споменутим регионалним силама, што значајно умањује привлачну снагу, као и перспективу продубљивања односа са ЕУ у оквиру те спољнополитичке иницијативе.

³ Такође су евидентне и разлике унутар ГМУ групе, без обзира на њихово проевропско стратешко опредељење, посебно имајући у виду географску дистанцу, различите економске перформансе и политичке феномене, првенствено на релацији Молдавија/Украјина и Грузија. Ипак, тематски фокус овог истраживања јесте на БАЈ групацији.

У даљем току биће изложене следеће целине: БАЈ између европског партнерства и источних регионалних сила, у оквиру којег ће се анализирати концепти суверенизма и национализма на примеру Белорусије, као и ескалације непријатељстава око Нагорно („Горског“) Карабаха, у који су били уплетени и Јерменија и Азербејџан као део другог карабашког рата. Након тога, уследиће закључна разматрања.

Теоријска разматрања суверенизма и пример Белорусије

Концепт сувереног одлучивања у почетном делу 21. века све више одудара од вестфалског уважавања светости националних институција. Та се појава манифестује у растућем јазу између нормативних аспеката, с једне стране, и интервенционизма и притисака других актера, с друге стране, што Стивен Краснер (Stephen Krasner) назива „организованим лицемерјем“ у истоименој књизи (1999, pp. 220-221). Такав дисбаланс је одраз урођеног парадокса у међународним односима, који се испољава с једне стране у једнакости субјеката у смислу права и обавеза, док се саме интернационалне везе, утицаји и активности у пракси одликују великим асиметријама (Pfetsch, 2011, p. 39). Ни постсовјетски простор није био изузет од диспропорције између права на очување националних ресурса и аутономије, с једне стране, и спољних утицаја, с друге стране. То се манифестује и у низу замрзнутих спорова у постсовјетском простору, као и све учесталијим геостратешким окршајима у том подручју, пре свега између трансатлантског запада и Русије. У том контексту, Источно партнерство може се посматрати у контексту „теорије игара“ између политичког запада (Европска унија, уз подршку САД) и истока (Русија, Евроазијска унија, ОДКБ), у оквиру које свака страна настоји да задобије западни део постсовјетског простора (Петровић, 2019, стр. 72-75). То је између осталог и одраз асиметрије између међународних сила попут Европске уније и Русије (који поседују софистициране инструменте и полуге моћи помоћу којих утичу на активности својих суседа), и источних партнера, с друге стране, који не само да се не могу сматрати регионално утицајним земљама, већ поседују и низ проблема који отежавају њихово унутрашње функционисање - почевши од скромног демократског наслеђа и слабе државности, преко међуетничког неповерења и сукоба, до утицаја бројних интересних група и недовољне инклузије мањинских заједница (Bianchini & Minakov, 2018, p. 299).

Односи између Русије и тзв. “колективног Запада“ (који се преламају и на постсовјетске земље) се могу поимати и помоћу деглобализацијских феномена које идентификује и набраја Елена Алексеенкова (тзв. „5 ДЕ“): (1) девалвација заједничких вредности и идентитета, (2) деструкција заједничког простора, (3) деволуција економске међузависности, (4) деинституционализација и (5) делимитација информационих токова (Alekseenkova, 2021). У оквиру прве ставке бележи се удаљавање Москве од онога што се сматра европским либералним вредностима, при чему се залаже за вредносни плурализам као нову глобализацијску парадигму; у оквиру друге ставке се првенствено мисли на све већу затвореност граница, како због санкција тако и због пандемије КОВИД-19; смањење економске међузависности се перципира у контексту настојања Европске уније да буде енергетски независнија, док Русија такође настоји да унапреди своју самоодрживост у контексту ембарга; деинституционализација је евидентна у укидању мултилатералних платформи и у знатно другачијим поимањима концепата суверенитета и права на одбрану; напokon, у погледу информационих токова констатује се висок степен злоупотребе информација и пласирања непотпуних или неистинитих интерпретација, у комбинацији са пропагандним циљевима (оп.цит.). Све наведене ставке одражавају се и на руске суседе, који су суочени са вишеструким дилемама у погледу развојних политичких, економских, али и идентитетских перспектива.

Имајући у виду да свака земља “источни партнер” има своје специфичности у смислу територијалне (не)целовитости, стања политичког плурализма, нивоа мултиетничности и степена односа са Руском Федерацијом и Унијом, стратешка политичка оријентација и домети Источног партнерства нису истоветни у свакој од држава. Томе доприносе и билатерални приступи споменутих спољних актера, који, без обзира на мултилатералне платформе помоћу којих настоје да повежу регион са својим развојим концептима, заправо првенствено појединачно развијају и третирају сваку од земаља. Суочене са комбинацијама тврде и меке моћи од стране Русије и Европске уније, дошло је до неке врсте геостратешке диференцијације региона на БАЈ и ГМУ групу, премда треба имати у виду да се ради о све турбулентнијем поднебљу где је могућ и „прелазак“ из једне у другу групацију под одређеним околностима (тј. не ради се о некој „задатој“, већ најпре условној подели).

Белоруски председник Александар Лукашенко у европским и трансатлантским круговима се колоквијално оловљава „последњим европским диктатором“ (Aslund, 2020). Таква „етикета“ представља одраз његове трдесетогодишње пресудне политичке

улоге у процесима у Белорусији. Наиме, он је континуирано на председничкој функцији од 1994. године, при чему последњи пут захваљујући наводној већини од 80% на председничким изборима 2020. године (Petkova, 2020). Његов последњи реизбор представљао је врхунац кризе која већ неколико година тиња у Белорусији, где се бележи јачање опозиционих група и упоришта (Тарага, 2021, pp. 317-318). Лукашенкова политика може се анализирати у контексту тзв. „популистичког суверенизма“ (De Spiegeleire, Skinner & Sweijs, 2017, p. 37). Суверенизам се може раздвојити од блиског појма „национализам“ помоћу различитих фокуса; национализам се фокусира на „нацију“ док се суверенизам усмерава на „државу“ и на њене компетенције; они се могу и преклапати, али у случају Белорусије најпре се ради о другонаведеној логици (Ibid, pp. 37-39). То је између осталог и последица одређеног етничког флукса који постоји у Белорусији, а који подразумева и значајно присуство руског елемента који је у многим аспектима комплементаран, или допуњујућ, у погледу политичког идентитета (Тарага, 2021, p. 310). Те су везе последица и политичких блискости, па и подражавања руског државног и друштвеног модела који је на делу у Белорусији; та је земља најближи партнер Русије, с којом твори и наднационалну, премда више апстрактну, наддржавну унију. Заузврат Белорусија има приступ енергентима из Русије по најповлашћенијим ценама у Европи, али и њено руководство ужива подршку Москве (што је нарочито битно имајући у виду фактички непризнат статус белоруских власти од 2020. године наовамо, пре свега од стране земаља евроатлантског подручја).

С друге стране, односи између Европске уније и Белорусије спадају међу најмање развијене у ширем европском простору. Партнерски споразум о сарадњи, потписан 1995. године, никада није ратификован на европској страни због незадовољавајућег стања демократије у Белорусији, тако да су оквирни односи и даље регулисани анахроним споразумом о трговини и сарадњи из совјетских времена (European Commission, 2021). Белорусија је тако једина земља обухваћена димензијом Источног партнерства која нема потписан споразум „нове генерације“ о ближој, партнерској сарадњи са Европском унијом. То је донекле парадоксално, имајући у виду географску позицију те земље као једне од најзападнијих земаља постсовјетског подручја, која се граничи са више чланица ЕУ и са њима дели бројне сличности.

Заправо, односи између две стране могли би пре да се интерпретирају у контексту ретроспектива санкција спрам Белорусије. Поједини стручњаци су такав приступ називали „двоструким колосеком“, с обзиром на његово ослањање на санкционисање, с

једне стране, и притиске за демократизацијом, с друге стране, што није исходвало крупнијим нити дугорочно одрживим резултатима (Duga, 2008, p. 1). Уосталом, слични покушаји Уније да примењује двојаке приступе није показао резултате ни у њеној политици проширења. Наиме, чак и у том простору где ЕУ ужива значајно економско, политичко и друго преимућство у односу на друге актере, дихотомија „стабилност-демократизација“ показала се интристички контрадикторном (Smith, Marković Khaze & Kovačević, 2021, p. 170).

Рестриктивне мере Европске уније спрам Минска трају још од деведесетих година, манифестујући се нератификовањем споразума о сарадњи, ускраћивањем подршке држава-чланица за чланством у Савету Европе и прекидима политичких састанака као одговор на уставни референдум којим је омогућено продужавање Лукашенковог председничког мандата (1996), док је 2006. године злоупотребом другог референдума фактички омогућено потенцијално доживотно председниковање (Duga, 2008, pp. 1-2). Организовање избора у Белорусији, као и њихови резултати, заправо су упитног легитимитета већ дуги низ година, не само због изостанка фер кампање и прогона неистомишљеника, већ и онемогућавања изјашњавања грађана у складу са минимумом демократских стандарда. Са своје стране, Европска унија је одувек Белорусију третирала слично земљама Средње и Источне Европе, употребљавајући различите начине да подстакне процесе европеизације у тој држави. Међутим, то није довело до очекиваних системских промена, а нестабилна ситуација у блиској Украјини доприносила је аверзији од ближег повезивања са западним политичким, безбедносним, економским и другим структурама.

С мањим прекидима и у различитом обиму, санкције се интензивирају од 2004. године, када су уведене као одговор на ранији нестанак неколико опозиционих лица и новинара, да би у наредним годинама биле пооштроване због кршења изборних стандарда, незадовољавајућег стања људских права и слобода и неадекватног третмана опозиционих и грађанских актера (European Council, 2022). Пооштравање рестриктивних мера одвијало се у околностима када је највећи део средњеевропских и источноевропских суседа бележио значајан напредак у различитим аспектима демократизације, као део свог приступног процеса НАТО-у и Европској унији. Како је инструмент условљавања у том делу континента био релативно успешан, постојало је одређено уверење да ће низ ограничавајућих мера попут замрзавања имовине, онемогућавања преласка границе десетинама лица, обесхрабтивањем или

онемогућавањем промета оружја и низа других производа и услуга, пре или касније, подстаћи демократизацију Белорусије по западноевропском моделу. Другим речима, споменутим приступом „двоструког колосека“ Европска унија настојала је да логиком позитивног и негативног условљавања приволи белоруске власти да своје активности и политике прилагоде европским стандардима и обрасцима, као што је био случај у западном суседству Белорусије, обухваћеном агендом проширења ЕУ.

Ступање Пољске, Летоније и Литваније у чланство НАТО (између 1999-2004. године) и Европске уније (2004. године) начинило је Белорусију пограничном земљом између две водеће регионалне силе: Русије и ЕУ. Оба актера показивала су велико интересовање за развојни правац Белорусије у контексту свог сопственог геостратешког престројавања. ЕУ је конципирала Источно партнерство како би подстакла европеизацију у свом источном суседству, док Москва настоји да задржи утицај у постсовјетском простору кроз стратегије попут Евроазијске уније и Организације уговора о колективној безбедности). Русија је током последње деценија била ангажована на онемогућавању преобликовања „геополитичког пејзажа“ који би ишао на њену штету, што се манифестовало и у контексту украјинског спора (Таловић, Милосављевић, 2017, стр. 169). С друге стране, земље постсовјетског европског простора, које спадају међу мање и средње утицајне државе, на геополитичкој сцени немају пуно избора него да прате и усклађују се са позицијама великих сила (Стојадиновић, 2019, стр. 131). Прилагођавање захтевима великих држава/актера је посебно тешко онда када су њихови захтеви међусобно искључиви, као нпр. у контексту украјинске кризе.

Од ескалације украјинског конфликта и потоњег усвајања измењеног приступа у домену политике суседства Европске уније 2015. године, Брисел је настојао да са Минском поново покрене сарадњу у барем појединим пољима. Измењеној стратегији Брисела пре је допринела геостратешка неопходност него промене на унутрашњем плану; поред неодговарајуће динамике развоја димензије Источног партнерства, учешће Белорусије и суседа у формирању Евроазијске уније могло је значајно да поремети ближе повезивање ЕУ са источним суседима, које је ионако значајно погођено неочекиваним током украјинског спора (Delcour, 2015, pp. 316-317). Ублажавање рестриктивних мера спрам белоруског режима и привреде отпочело је 2015. године (BBC, 2015). Исте године Лукашенко је поново освојио председничке изборе уз огромну већину, а извештај посматрачке мисије ОЕБС-а, иако је идентификовао низ крупних неправилности који доводе у питање „интегритет“ избора, нагласио је мирне околности и одређена

побољшања у изборном процесу (OSCE, 2015). Такве оцене представљале су и основ за попуштање тензија између ЕУ и Белорусије, упркос чињеници да је, као и претходних пута, Лукашенку приписано преко 80 процената гласова, а да су сви опозициони кандидати освојили мање од 5 одсто, судећи према званичним резултатима (Weselowsky, 2020).

Вишегодишњи детант у белоруско-европским односима може се објаснити настојањима ЕУ да осигура више утицаја у тој земљи, у контексту ширег, геополитичког сукоба са Русијом. Према концепту теорије игара који је примењив на европско-руске односе, сваки од актера настоји да обезбеди што већи утицај у што већем делу источноевропског региона, служећи се низом инструмената; док Русија на располагању има и тврду моћ, Европска унија је ограничена у погледу својих стратешких алата. У контексту заоштрених односа и међусобно искључивих стратегија, добитак једне стране подразумева губитак за другу. Игра са нултом сумом подразумева прекид сарадње између две стране и класично надметање, усмерено ка победи једне стране; ипак, с обзиром на дуготрајност и сложеност кризе, као и њене актуелне исходе, игра са мешовитим мотивима можда представља повољнији оквир за тумачење (Blidaru, 2018, p. 42). Тај приступ је адекватнији будући да постоји потреба за барем минималним оквиром сарадње две стране (нпр. у домену енергије, где белоруски гасовод Јамал такође има важну улогу), те да руски и европски интереси нису у потпуности контрадикторни, иако јесу доста различити у бројним пољима (Ibidem, pp. 42-43). Ипак, односи две стране се налазе на најнижој тачки у последњих неколико деценија. ЕУ је на руску улогу у украјинској кризи одговорила увођењем и поопштравањем санкција, које нису усмерене само ка економском кажњавању Москве, већ и ка демонстрацији озбиљности и настојању да се та земља одврати од подупирања даље ескалације. С друге стране, ЕУ је спрам Белорусије примењивала политику позитивног условљавања тј. пружања подстицаја, у виду споразума о визним олакшицама за белоруске грађане, као и уговора о реадмисији, који су закључени непосредно пред ескалацију пандемијске кризе.

Међутим, ближој сарадњи је дошао крај након председничких избора 2020. године који су од стране Европске уније оцењени као незадовољавајући у погледу демократских стандарда, а самим тим и недовољно легитимни. Избори су одржани без ОЕБС-ових међународних посматрача, уз притварање и прогон неколико опозиционих лидера и бележење прекида канала комуникације, укључујући и интернет конекцију; након објаве о Лукашенковом освајању преко 80%, спрам свега 10% подршке противкандидаткињи

Светлани Тихановској (која се кандидовала уместо ухапшеног супруга), уследили су масовни протести и серијска хапшења хиљада људи (BBC, 2020). Тихановска је покушала да уложи приговор али је приведена на информативни разговор и подстакнута да напусти земљу (Ibidem). Масовни протести и хапшења су настављени у наредним месецима. Русија је честитала реизбор Лукашенку, док је ЕУ одбила да призна резултате избора, чиме се поново манифестовао геополитички јаз између две стране, иако је Високи представник ЕУ за спољну политику и безбедност Жозеп Борел навео да се мора избећи украјински сценарио, као и да је неопходно да се одржи комуникација са Русијом (Петровић, 2020).

Уследило је неколико рунди санкција спрам белоруских појединаца и предузећа у доменима попут замрзавања имовине и средстава, финансијских ограничења, авио-саобраћаја, прекограничног кретања, забране промета опреме која може да послужи репресији, ограничења горива, телекомуникационе опреме и сл. (EU Sanctions Map, 2022). Крајем маја 2021. године дошло је до кулминације напетости након што је авион компаније Рајанер (Ryanair) под изговором безбедносне претње био принуђен да непланирано слети у Минск и испоручи путника Романа Протасевича, новинара и критичара Лукашенковог обрасца владавине (Gebicki, 2021). Европска унија је догађај окарактерисала као “отмицу” и поштрила санкције, забранивши белоруској авио-компанији прелет преко територије те организације, и позивајући на бојкотовање прелета преко Белорусије (Deutsche Welle, 2021). У светлу европске забринутости за стање људских права и демократије у Белорусији уследило је и додатно поштравање ембарга који је циљао домене дуванске индустрије, петролеја и петрохемијских производа, на шта је белоруски режим привремено повукао свог амбасадора при ЕУ, суспендовао споразум о реадмисији али и учешће у Источном партнерству (RFE/RL, 2021). У контексту стављања ван снаге споразума о реадмисији са ЕУ, упоредо су, уз наводну подршку белоруских власти, организовани масовни нелегални преласци држављана махом блискоисточних земаља преко западне границе у Литванију, Пољску и Летонију, што је произвело регионалну мигрантску кризу (Kuznetsov, 2021).

Балтичке земље прогласиле су ванредно стање како би покренуле механизме заштите својих граница. Поједини стручњаци попут Артјома Шраибмана сматрају да Минск покушава да користи мигрантско питање како би подстакао Унију да буде попустљивија према Лукашениковом режиму (Ioannes, 2021). Литванска министарка унутрашњих послова Агне Билотаите окарактерисала је ситуацију као масовно кријумчарење људи уз

подршку белоруских званичника које представља вид хибридног ратовања против држава-чланица Уније (Grzywaczewski, 2021). Из белоруске председничке канцеларије је саопштено да је увођењем санкција спрам Минска Европска унија фактички суспендовала уговор о реадмисији и да је кривица на тој страни (Nigam, 2021). Имајући у виду да Белорусију одликује председнички систем друштвено-политичког уређења, непризнавање легитимитета последњег Лукашенковог реизбора од стране ЕУ доживљено је као покушај спољног удара на режим у Минску. Залеђени односи са ЕУ (које карактерише суспензија учешћа у Источном партнерству, непризнавање власти и оптужбе за хибридно ратовање, поред низа санкција), у комбинацији са унутрашњим друштвено-политичким изазовима и покровитељским и свепрожимајућим утицајима Русије, представљају најважније чиниоце у разматрању спољнополитичких кретања у тој земљи, која пролази кроз најтурбулентнији период од свог осамостаљења.

С друге стране, Лукашенкова политичка перспектива више је него икада везана за руску подршку, будући да други суседи не признају исходе избора из 2020. године, чиме добит Русије постаје вишеструка: (1) демонстрира се њена релевантност као примарног међународног актера у Белорусији, (2) показује се солидарност у оквирима Евроазијске уније, који признају Лукашенкову владавину као легитимну; (3) Белорусија се у недостатку алтернативе укалупљује и ближе политички и безбедносно повезује с Русијом, што унапређује руске интересе у пограничном делу са Европском унијом и одвраћа њено даље деловање у том простору. Један изузетно важан симболички показатељ у том правцу представља Лукашенкова изјава из 2021. да је Кримско полуострво *de facto* и *de iure* у саставу Русије, чиме је окончано седмогодишње неизјашњавање Минска у вези с тим аспектом руско-украјинског спора (Shraibman, 2021). Имајући у виду свеобухватну блискост и сличности у политичком, културолошком, економском, друштвеном и другом погледу између Русије и Белорусије, не треба пренебрегнути да се подршком Минску имплицитно брани и суверени концепт одлучивања и управљања у односу на притиске за европеизацијом којима су обе земље изложене дуж западних граница. Поједини стручњаци попут Мајкла Кимажа (Michael Kimmage, 2021) полемишу да Минск и Москва имају заједничког непријатеља – западне структуре моћи, као и заједнички пројекат – осигурање стратешке суверености у односу на споменуте евроатлантске структуре. У том смислу се може констатовати и да спољнополитичка логика белоруског режима у значајној мери представља рефлексију

руске перцепције политичких, безбедносних и других феномена који се одвијају у источноевропском простору.

Регионална димензија сукоба на Кавказу

Јерменија има амбивалентне односе са Европском унијом и нешто мање сложене односе са Руском Федерацијом. Наиме, у јеку украјинске кризе, јерменске власти су одбиле да потпишу привилеговани партнерски споразум са Европском унијом и уместо тога се определиле за приступање Евроазијској економској унији, што је пореметило развојну перспективу Источног партнерства. Ипак, поучена својом штетном улогом у ескалацији конфликта у Украјини, Европска унија је накнадно понудила ревидирани трговинско-политички споразум, који су јерменске власти потписале, чиме је та земља постала прва чланица Евроазијске уније која истовремено продубљује повезаност и са Бриселом у оквиру Источног партнерства. Међутим, везе са Русијом остале су снажне и свестране. Јерменија је најближи руски кавкаски партнер, што је у посебној спрези са статусом Нагорно-Карабаха и нерешених односа које Јереван има са туркофоним суседима. Међутим, у последњих неколико година десиле су се две крупне ствари које су пореметиле руско-јерменске односе: (1) политичке промене у Јерменији током пролећа 2018. године, и (2) рат у Горском Карабаху 2020. године (други карабашки рат).

Деценијска владавина Републиканске странке предвођене Сержом Саркизијаном резултовала је слабљењем институција и повећањем перцепције корупције и друштвеног незадовољства у тој земљи (Karapetyan, 2021). Након два председничка мандата и уставних измена, његов избор на премијерску функцију изазвао је дубоку политичку кризу и бројне протесте, чије је продубљивање исходovalo Саркизијеновом оставком и избором опозиционог центристичког кандидата Николе Пашињана за премијера (Deutsche Welle, 2018). Такав исход званично је поздрављен од стране свих блиских међународних партнера, укључујући и Европску унију и Русију. Иако реформе нису дале брзе резултате, успостављање тела попут антикорупцијског савета и реформи у сектору унутрашњих послова допринело је уверењу дела становништва да се ствари постепено крећу у другачијем смеру (Sargsyan, 2021). У периоду до краја 2020. године Јерменија је забележила највеће побољшање демократских параметара које је икада забележено у извештајима Фридом Хауса (Freedom House, 2020, р. 5). С друге стране, поједини западни

медији тумаче руско незадовољство због исхода још једне смене власти налик на „обојену револуцију“, који је усмерен ка смањењу руског утицаја (Deutsche Welle, 2018). Са таквих становишта, развлашћивање Републиканске партије Сержа Саркисијана (који је важио за поузданог савезника Москве) и његова замена мултивекторски оријентисаним Пашињаном, могла је да уназади везе са најближим политичким и војним савезником.

Међутим, ствари су се убрзано погоршале у безбедносном погледу. Азербејџан је 2020. године уз турску подршку извршио инвазију на Горски Карабах – одметнуту азербејџанску територију под влашћу локалних Јермена, која свој опстанак дугује подршци Јеревана, али и Русије. Поједини западни извори наводе да је Москва била свесна погоршавања ситуације и да „није обесхрабрила“ избијање рата у настојању да унапреди своју властиту позицију у региону (Minzarari, 2020). Овај сукоб, познатији као други карабашки рат, исходао је смрћу више хиљада јерменских војника, протеривањем хиљада цивила и редуковањем граница испод оних које су у совјетско време чиниле тај простор (Петровић, 2020). Спор је представљао велику победу Азербејџана, који је повратио велики број територија и свео Арцах (званично име одметнуте територије) на енклаву, уз велику војну подршку Анкаре; руске трупе из сталне базе у Јерменији нису се мешале у сукоб, док је Европска унија реаговала накнадно и без икаквог утицаја на стање на терену (оп. цит).

Иако Русија јесте испословала прекид ватре и заправо спречила потпуно административно и физичко укидање Арцаха, чињеница је да су јерменске власти претрпеле велики пораз, а да се Москва није ангажовала проактивно до самог завршетка сукоба који је трајао шест недеља. Накнадна изјава премијера Пашињана да се неколико пројектила Искандер показало непоузданима наишло је на сумње и у јерменском војном врху и у званичној Русији, и резултовало је сменама у јерменском генералштабу и оптужбама за организовање преврата (Deutsche Welle, 2021). Наведене ставке наговештавају одређено захлађење у руско-јерменским односима, премда значајније стратешко удаљавање вероватно није реално због рањивости етничких јерменских подручја чија безбедност примарно зависи од руске подршке. Према појединим наводима, Пашињанов стил управљања је прекомерно западно оријентисан из перспективе Кремља (Minzarari, 2020). У светлу ратног пораза власти карабашких Јермена, па и матичне Јерменије, као и оптужби за планирање пуча од стране војног врха (са наводном руском подршком), Никол Пашињан је формално поднео оставку неколико

месеци након рата. Међутим, упркос незавидним околностима и донекле изван очекивања, Пашињан је на основу резултата нових избора реизабран, свега пола године након завршетка рата. То представља показатељ да у јерменском друштву постоји подршка очувању мултивекторског спољнополитичког курса (уз приближавање Унији), уз унапређење демократских параметара.

Европска унија је успоставила услове за појачано присуство у Јерменији кроз привилеговани партнерски споразум, уз интензивирање сарадње од промене власти 2018. године. Међутим, у контексту другог карабашког рата њен утицај био је без значаја на ток и исход сукоба, на који су у спољном погледу примарно утицале Турска и Русија. С друге стране, односи ЕУ са Азербејџаном ограничени су одредбама превазиђеног уговора о сарадњи из 1999. године, а та је земља више пута показала незаинтересованост за продубљивање сарадње по угледу на друге постсовјетске земље попут нпр. Украјине или Молдавије.⁴ Ипак, на самиту Источног партнерства у Бриселу крајем 2021. године учествовали су високи државни представници свих земаља осим Белорусије која је прогласила напуштање тог формата, а међу темама се истичу и перспективе превазилажења сукоба између Азербејџана и Јерменије у светлу последњег конфликта (European Council, 2021). Премда Европска унија демонстрира интересовање за превазилажење спорова на Кавказу и уопште у земљама Источног партнерства, њена неспособност да утиче на спречавање или само одвијање сукоба у значајној мери маргинализује њен значај у том подручју у корист актера који располажу „тврдом моћи“, попут нпр. Турске и Русије.

Закључак

Европска унија осмислила је „Источно партнерство“ као концепт за додатно унапређивање веза са постсовјетским европским земљама унутар своје суседске политике. Међутим, упркос његовој прокламованој инклузивности спрема свих партнера, та је димензија показала само делимичне и непотпуне резултате, уз значајну диференцијацију на две подгрупе: ГМУ (Грузија, Молдавија и Украјина, које важе за предводнике у процесима европеизације) и БАЈ (Белорусија, Азербејџан и Јерменија,

⁴ Пуно име правног акта на енглеском језику је: Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part - Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government. Видети: OJ L 246, 17.9.1999, p. 3–51.

које су показале неинтересовање или само делимично интересовање за продубљивање стратешких веза са Европском унијом). Присуство замрзнутих територијалних сукоба у свим земљама које су наклоњеније сарадњи са Европском унијом, као и начин на који је украјинска криза ескалирала, за неколико партнера представља значајан аргумент одвраћања од ближег повезивања са Бриселом у корист других партнера попут Русије, али чак и Турске. Неповољни феномени попут белоруске политичке кризе и другог карабашког рата допринели су појачаном ослањању Минска, Јеревана и горских Јермена на Русију, у одсуству других могућности да очувају минимум својих националних интереса. Такође, појачани ангажман Турске, било да је координисан са Русијом или је више једностран, не само да је омогућио промену односа снага на Кавказу у корист Азербејџана, већ и перспективу за снажнији ангажман те земље у стратешки важном подручју. С друге стране, ослањање националних руководства БАЈ земаља на споменуте „неевропске“ силе у безбедносно-политичком смислу онемогућавају остваривање резултата у доменама Источног партнерства.

Литература

Ковачевић М. (2020). *Европска диференцирана унија*. Београд: Факултет политичких наука.

Петровић, М. (2018). *Непотпуна интеграција као препрека политичком развоју Источног партнерства Европске уније* (докторска дисертација). Београд: Факултет политичких наука.

Петровић, М. (2019). *Настанак украјинске кризе: од политичке илузије Европске уније до битке за постсовјетску Европу*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.

Петровић, М. (2020). „Белорусија неће бити друга Украјина“, *Еурактив Србија*. Приступљено 1. фебруара 2022. преко: <https://euractiv.rs/8-eu-prioriteti/142-analize-i-stavovi/15320-belorusija-nee-biti-druga-ukrajina>.

Петровић, М. (2020). “Подела карата на Кавказу мимо пажње Европске уније”, *Еурактив Србија*. Приступљено 20. децембра 2021, преко: <https://euractiv.rs/8-eu-prioriteti/142-analize-i-stavovi/15617-podela-karata-na-kavkazu-mimo-panje-evropske-unije>.

Стојадиновић, М. (2019). „Изазови „малих“ и „средњих“ држава у мултиполарном свету“. *Српска политичка мисао* 64 (2): 125-138.

Таловић, В. и Милосављевић, С. (2017). „Могућа решења украјинске кризе“. *Српска политичка мисао* 56 (2): стр. 169-191.

Alekseenkova E. (2021) "Russia-West Relations: A Piece of the Broken Mirror of Globalization", *Global E-Journal*. Retrieved January 5, 2022, from: <https://globalejournal.org/global-e/june-2021/russia-west-relations-piece-broken-mirror-globalization>.

Aslund, A. (2020) "Europe's last dictator: The rise and (possible) fall of Alyaksandr Lukashenka", *Atlantic Council*. Retrieved February 1, 2022, from: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/europes-last-dictator-the-rise-and-possible-fall-of-alexander-lukashenko/>

BBC. (2015). „EU and US to ease sanctions on Belarus President Lukashenko“, *BBC*. Retrieved January 16, 2022, from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-34674183>.

BBC. (2020). "What's happening in Belarus?", *BBC*. Retrieved February 1, 2022, from: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53799065>.

Bianchini, S. & Minakov, M. (2018). "State-Building Politics after the Yugoslav and Soviet Collapse – The Western Balkans and Ukraine in a Comparative Perspective: An Introduction." *Southeastern Europe* 42: 291-304. doi: 10.1163/18763332-04203001.

Blidaru, S. (2019). "Zero-sum games and mixed-motive games in the fight of the Russian Federation with the West for Ukraine ." *Europolity* 12 (2): 37-66.

Council of the European Union. (2009) "Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit", *Consilium Europa*. Retrieved December 15, 2021, from https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf.

Delcour, L. (2015). "Between the Eastern Partnership and Eurasian Integration: Explaining Post-Soviet Countries' Engagement in (Competing) Region-Building Projects." *Problems of Post-Communism*, 62 (6): 316-327, doi: 10.1080/10758216.2015.1057075.

De Spiegeleire, S, Skinner C. & Sweijs, T. (2017). *The rise of populist sovereignism*. The Hague: The Hague Centre for Strategic Studies (HCSS).

Deutsche Welle. (2018). "Armenia: Serzh Sargsyan resignation a blow to Russia foreign policy", *DW*. Retrieved November 30, 2021, from: <https://www.dw.com/en/armenia-serzh-sargsyan-resignation-a-blow-to-russia-foreign-policy/a-43504304>.

Deutsche Welle. (2018). "Armenian parliament elects protest leader Nikol Pashinyan prime minister", *DW*. Retrieved December 1, 2021, from: <https://www.dw.com/en/armenian-parliament-elects-protest-leader-nikol-pashinyan-prime-minister/a-43697066>.

Deutsche Welle. (2021). "EU imposes sanctions on Belarus after plane diversion", *DW*. Retrieved January 10, 2022, from: <https://www.dw.com/en/eu-imposes-sanctions-on-belarus-after-plane-diversion/a-57649121>.

Deutsche Welle. (2021). "Armenia in political crisis over PM's comments on Russian missiles", *DW*. Retrieved December 10, 2021, from: <https://www.dw.com/en/armenia-in-political-crisis-over-pms-comments-on-russian-missiles/a-56719459>.

Dura, G. (2008). *The EU's Limited Response to Belarus' Pseudo 'New Foreign Policy'*. Brussels: Centre for European Policy Studies..

European Commission. (2021). "Countries and regions: Belarus". *European Commission*. Retrieved January 28, 2022, from: <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/belarus/>.

European Council. (2021). "Eastern Partnership summit, 15 December 2021", *Consilium Europa*. Retrieved January 5, 2022, from: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2021/12/15/>.

European Council. (2022) "Eastern Partnership", *Consilium Europa*. Retrieved November 28, 2021, from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/>.

European Council. (2022). "EU relations with Belarus." *Consilium Europa*. Retrieved January 31, 2022, from: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/belarus/>.

EU Sanctions Map. (2022). "Restrictive measures in respect of Belarus", *Sanctions Map*. Retrieved January 10, 2022, from: <https://www.sanctionsmap.eu/#/main/details/2/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D>.

Freedom House. (2020). "Nations in Transit 2020 - Dropping the Democratic Facade", *FH*. Retrieved December 10, 2021, from: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-04/05062020_FH_NIT2020_vfinal.pdf.

Gebicki, M. (2021). "Airlines avoid Belarus airspace: How politics can change your flight path", *Traveller*. Retrieved January 10, 2022, from: <https://www.traveller.com.au/airlines-avoid-belarus-airspace-how-politics-can-change-your-flight-path-h1w1mu>.

Grzywaczewski, T. (2021). "Russia and Belarus Are Using Migrants as a Weapon Against the EU", *Foreign Policy*. Retrieved January 15, 2022, from: <https://foreignpolicy.com/2021/09/18/russia-belarus-poland-lithuania-migrants-eu-weapon/>.

- Ioannes, E. (2021). “Why Belarus is using migrants as a political weapon“, *VOX*. Retrieved January 15, 2022, from: <https://www.vox.com/2021/11/14/22781335/belarus-hybrid-attack-immigrants-border-eu-poland-crisis>.
- Karapetyan, A. (2021). “The Serzh Sargsyan Administration: 2008-2018”, *EVN*. Retrieved December 1, 2021, from: <https://evnreport.com/magazine-issues/the-serzh-sargsyan-administration-2008-2018/>.
- Kimmage, M. (2021). “Disquiet on the Eastern Front”, *GMFUS*. Retrieved December 30, 2021, from: <https://www.gmfus.org/news/disquiet-eastern-front>.
- Krasner, S. (1999). “Sovereignty – organized hypocrisy”. Princeton: Princeton University Press.
- Kuznetsov, S. (2021). “Belarus parliament blocks returning migrants”, *Politico*. Retrieved December 28, 2021, from: <https://www.politico.eu/article/belarus-migration-europe-latvia-lithuania-poland-refugees/>.
- Minzarari, D. (2020). “Russia’s Stake in the Nagorno-Karabakh War: Accident or Design?”, *SWP*. Retrieved December 20, 2021, from: <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-stake-in-the-nagorno-karabakh-war-accident-or-design>.
- Nigam, A. (2021). “Belarus President Says EU Suspended Readmission Treaty By Imposing Sanctions“, *Republic World*. Retrieved December 30, 2021, from: <https://www.republicworld.com/world-news/europe/belarus-president-says-eu-suspended-readmission-treaty-by-imposing-sanctions.html>.
- OSCE. (2015). “International election observation mission: Republic of Belarus – Presidential Election, 11 October 2015 – Statement of preliminary findings and conclusions”, *OSCE*. Retrieved January 19, 2022, from: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/8/191586.pdf>.
- Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Azerbaijan, of the other part - Protocol on mutual assistance between authorities in customs matters - Final Act - Joint Declarations - Exchange of Letters in relation to the establishment of companies - Declaration of the French Government. OJ L 246, 17.9.1999, pp. 3–51.
- Petkova, Mariya. (2020) “Lukashenko’s survival game: What happens next in Belarus?“, *AlJazeera*. Retrieved January 20, 2022, from: <https://www.aljazeera.com/news/2020/8/19/lukashenkos-survival-game-what-happens-next-in-belarus>.
- Pfetsch, F. (2011). “Power in International Negotiations: Symmetry and Asymmetry.” *Dans Négociations* 2011/2 (16): 39.

RFE/RL. (2021). “EU Deplores Minsk Moves To Sever Ties After Economic Sanctions”, *Radio Free Europe/ Radio Liberty*. Retrieved December 10, 2021, from: <https://www.rferl.org/a/belarus-eu-relations-sanctions/31330390.html>.

Sargsyan, I. (2021). “Armenia – on short-term U.S. support”, *GMFUS*. Retrieved December 1, 2021, from: <https://www.gmfus.org/news/what-next-us-democracy-support-central-and-eastern-europe>.

Shraibman, A. (2021). “Why Lukashenko Has Recognized Crimea as Russian Territory”, *Carnegie Moscow Center*. Retrieved December 20, 2021, from: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85944>.

Smith, N, Marković Khaze, N. & Kovačević, M. (2021). “The EU’s stability-democracy dilemma in the context of the problematic accession of the Western Balkan states.” *Journal of Contemporary European Studies*, 29:2, 169-183, DOI: 10.1080/14782804.2020.1823823.

Trapara, V. (2021). The Belarusian issue in European affairs. In: K. Zakić & B. Demirtaş (Eds.), *Europe in changes: the old continent at a new crossroads* (pp. 307-324). Belgrade: Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies.

Wesolowsky, T. (2020). “Elections In Belarus: How Lukashenka Won And Won And Won And Won And Won”, *RFERL*. Retrieved January 18, 2022, from: <https://www.rferl.org/a/elections-in-belarus-how-lukashenka-won-and-won-and-won-and-won-and-won-/30767860.html>.

THE UNFAVORABLE PERSPECTIVE OF EASTERN PARTNERSHIP IN CERTAIN COUNTRIES OF THE “EUROPEAN NEIGHBOURHOOD”

Summary

This paper examines the limited political outcomes pertaining to the deepening of relations between the European Union and certain eastern-partner-governments. The author identifies significant obstacles in foreign policy domain which inhibit the deepening of cooperation as a consequence of worsened relations with Russia, as the strategic rivalry with that country – ongoing since the escalation of the Ukrainian crisis - continues. The political leaders of Belarus, Armenia and Azerbaijan continue to cooperate with the EU in a limited scope, unwilling to suspend the developing of relations with other actors like Russia or Turkey, primarily due to

security-related concerns. Owing to their familiarity with the region, traditional affinities, but also the hard power and developed policy instruments, those actors have been growingly present in several countries belonging to the EU's Eastern Partnership. The endurance of frozen conflicts on the territories of those eastern partners which are more inclined towards the European Union, coupled with the inadequate role of Brussels in inciting the Ukrainian geopolitical crisis, act as deterring elements towards other regional powers. The author concludes that the Eastern Partnership initiative has only partially contributed to the rapprochement with the post-Soviet European neighbours, primarily on the bilateral level.

Key words: neighbourhood policy, European Union, Europeanization, conflicts, sovereignism, Ukrainian crisis, hard power.

УДК: 321.7:141.7

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69530121

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Оригинални научни рад

стр. 21-29

Рад примљен 17.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

САВРЕМЕНЕ ДЕМОКРАТИЈЕ И „ПОЛИТИЧКИ ИДИОТИ“¹

Драган Ж. Станар, ванредни професор²

Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет Унион Никола Тесла,
Београд

Резиме

Циљ рада јесте анализа интересантног феномена површног и привидног интересовања за политичко одлучивање у којем се (не)свесно занемарује примат фактицитета и стварне постојеће могућности. Занемаривање стварне политичке реалности и инсистирање на опцијама које у реалности нису доступне води непрекидном моралном и друштвеном осуђивању доносиоца политичких одлука који немају реалну могућност да донесу одлуку која се од њих тражи, будући да она није у инвентару онога што је реално постојеће, нарочито када се ради о одлучивању у сфери међународне политике. Аутор истражује узроке и импликације оваквог приступа политици и повлачи паралеле између античке дефиниције политичког идиота и савременог поимања овог феномена, у контексту незаинтересованости за стварности и привидног бављења политиком у сфери идеалног, замишљеног и жељеног.

¹ Чланак је настао као резултат рада на научном пројекту УПДППМО „Утицај промена друштвених и политичких парадигми на међународне односе“, финансираног од стране Универзитета Унион Никола Тесла у Београду.

² Мејл: draganstanar@yahoo.com; draganstanar@unionnikolatesla.edu.rs

Кључне речи: политика, демократија, одговорност, активно и пасивно политичко право, политички идиот

Увод – политика и живот у сфери „политичког“

Без обзира на који је начин интимно и лично доживљавамо и какав однос ка њој гајимо, област политике и политичког одлучивања неизоставно креира околности свакодневног бивствовања сваког човека у сваком друштву, а тиме у великој мери и његову целокупну животну судбину. Централна улога политике није продукт савремене цивилизације нити модерних политичких идеологија, већ је инхерентна карактеристика сваке организоване људске заједнице – од примордијалних до савремених. Сама сфера „политичког“³ тј. јавног људског живота у свом тоталитету обухвата „посебну сферу друштвене стварности у коју све што уђе постаје политичко а престаје да буде политичко чим је напусти. Свако делање, дискусија или спор, одлучивање у јавном домену које се тичу јавне бриге су оно што је политичко“ (Симеуновић, 2009, р. 63). Видљиво је, дакле, да се човеково свакодневно функционисање одвија готово искључиво у сфери политичког, тј. заједничког. Парафразирајући, данас популарну и веома релевантну, мисао чувеног Лава Троцког о рату, централна позиција и уопште улога политике у животима свих припадника људског рода може се сјајно сублимирати у формулацији „чак и уколико ви нисте заинтересовани за политику, политика је веома заинтересована за вас“⁴.

Чињеница да је човек биолошки, психолошки и историјски предодређен да буде *zoon politikon*⁵, односно да живи у друштву као „друштвена животиња“, без обзира на то како је то друштво формирано и на који начин функционише, чини га суштински везаним за питања формирања, уређења и функционисања друштва. Како је то још Аристотел

³ Појам или концепт *политичко* различит је од појма *политика*, и продукт је савременог доба и савремене политичке теорије. Као кохерентан концепт уведен је од стране Карла Шмита, а теоријски разрађиван од стране великог броја теоретичара као што су Ђерђ Лукач, Мартин Хајдегер, Хана Арент, припаднике „Беркли“ групе, Агнеш Хелер, итд. Шире у (Симеуновић, 2009, р. 61-63).

⁴ Троцки је мудро приметио – „можда вас не занима рат, али он се занима за вас“. (Volzer, 2010, р. 64).

⁵ Аристотелов концепт човека као друштвене животиње, тј. *zoon politikon*-а један је од најзначајнијих концепата у антропологији, филозофији, политичкој етици, политичкој теорији, и многим другим наукама и научним дисциплинама будући да „подразумева постојање човека нужно као друштвеног бића“. Овакве есенција човека као бића има суштинске и дубоке импликације. (Станар, 2021, р. 59)

увидео, само онај ко је или Бог или звер⁶ може живети ван друштва и ван сфере политичког, и уживати „привилегију“ независности од политичког одлучивања заједнице. Додуше, антички грчки мислиоци, који су се нужно бавили и политичким промишљањима, предвидели су и постојање грађана, чланова друштва, који заузимају став равнодушности према политици и које она као таква не интересује. Грађана који пословично „гледају своја посла“ и „не мешају се у политику“, тј. у заједничке послове друштва. Ипак, о озбиљности, одрживости и уопште функционалности овакве позиције појединца унутар друштва, чак и у оригиналним античким директним демократијама а нарочито у савременим демократским политичким системима, најнепосредније, најјасније и најексплицитније сведочи појам који су Грци користили да означе такве, додуше веома ретке, грађане – идиот (*ιδιος*).

Савремене демократије и „бављење“ политиком

Савремени политички системи и развијена демократска друштва⁷ углавном предвиђају неку врсту јанусовске партиципације грађана у политичком животу кроз два могућа облика, најчешће формулисана појмовима „пасивног“ и „активног“ политичког права грађанина⁸. Иако готово сви грађани у демократским друштвима уживају оба ова права⁹, постоји огроман диспаритет између процента оних који га користе пасивно, тј. оних који „само“ бирају своје представнике и будуће доносиоце политичких одлука, и оних који су изабрани, тј. оних који активно доносе и спроводе политичке одлуке у име народа са позиције легитимне политичке функције. Овај диспаритет, *inter alia*, узрокује и једну веома специфичну перспективу коју природно и интуитивно заузимају готово

⁶ Аристотел пише да онај човек који заправо не би *хтео* да живи у друштву мора бити „или Бог или звер“. (Kangrga, 2004, p. 64)

⁷ Иако је појам демократије готово у свакодневној употребни и иако представља централни појам савременог политичког вокабулара, „мало је политичких термина које је тако тешко дефинисати као демократију“. Плурализам дефиниција демократије често онемогућава смислену анализу, те за потребе нашег истраживања можемо такорећи „одабрати“ дефиницију проф. Вучине Васовића која се чини најрелевантнија – „облик политичког система и живота који омогућава народу и најширим слојевима друштвена посредно или непосредно учешће у процесу ауторитативног управљања друштвеним пословима“. (Симеуновић, 2009, p. 161; Васовић, 2009, p. 49)

⁸ Веома често у модерним демократским системима наилазимо на формулације „пасивног“ политичког права као права грађана да бирају, и „активног“ политичког права као права грађана да буду одабрани.

⁹ Постоје одређени изузеци у различитим политичким системима, како за активно тако и за пасивно право: осуђеници, грађани рођени ван земље, припадници оружаних снага, итд. Ово су неке од група грађана којима је у одређеним савременим демократским политичким системима суспендовано или право бирања или право да буду бирани.

сви појединци који припадају преовлађујуће великом броју грађана који „тек“ бирају доносиоце одлука, али су сами *de facto* лишени те моћи и обавезе, осим у изразито ретким ситуацијама обавезујућег референдума¹⁰.

Описана специфична перспектива омогућава „пасивном“ делу становништва један својеврстан морални комфор из којег је лако, чак исувише привлачно и заводљиво лако, давати површне вредносне евалуације и оцене о поступцима доносилаца политичких одлука. У нашем уобичајеном и устаљеном вредновању поступака доносилаца политичких одлука, које је иначе наше апсолутно драгоцено и неутуђиво демократско право, инхерентно развијеним демократским друштвима, може се ипак препознати изражена склоност ка једној врсти озбиљне логичко-аксиолошке грешке. Грешке која у политичкој пракси узрокује један бескрајан циклични низ осуда многих одлука, поступака и политичких пракси које су, у својој суштини, заправо исправни или макар нису неисправни будући да потпуно исправне опције није ни било у „репертоару“ понуђених могућности.

Поменута грешка јавља се релативно често, не само у сфери политике и политичког, већ и уопштено у свакодневници – у одређеној мери чак и у науци, нарочито у друштвеним и хуманистичким наукама¹¹. То је један од разлога зашто се она може формулисати на велик број начина, у зависности од конкретног контекста у којем се појављује и сфере у којој се манифестује. Уколико бисмо ове бројне и разноврсне формулације настојали редуковати и сублимирати у сврху јаснијег разумевања и за потребе овог истраживања, могли бисмо тврдити да ова грешка заправо представља нерационално занемаривање и игнорисање стварности и „примата фактицитета“¹² над идеално-апстрактној примени универзалних моралних начела“ (Станар, 2021, р. 14) тј. реалности над жељеним и идеалним, али непостојећим. Продукт наведеног занемаривања и игнорисања постојеће реалне стварности и могућности које постоје у њој јесте захтевање практично немогућег, тј. онога што се уопште на налази у

¹⁰ Чак и само одлучивање референдумом не мора нужно да стави моћ одлучивања директно у руке оних који гласају, будући да референдум не мора нужно да буде обавезујући. Поред обавезујућег референдума, могуће је организовати и „саветодавни“ или „консултативни“ референдум, чија „одлука“ не обавезује орган који је прописао референдум да по њој поступи. (Nikolić, 2013, р. 18)

¹¹ То је управо један од кључних разлога зашто су друштвене науке увек у великом ризику да се трансформишу у „проповедање“ и „апологију“ постојеће идеологије и вредности. (Бабић, 2018, р. 59)

¹² У нешто другачијем контексту, Бабић такође наглашава важност примата фактицитета, „који омогућава да се код два наизглед слична поступка никада не може унапред искључити могућност да постоји нека релевантна разлика која омогућава да један буде исправан а други неисправан. Сваком се случају мора прићи посебно и независно“. (Babić, 2005, р. 327-328)

„репертоару“ стварних потенцијалних могућности, а потом и нужно негативно вредновање *свих* избора који у реалности заправо постоје. Јасно је да ово ставља доносиоца одлуке у једну практично немогућу ситуацију у којој је сваки могући избор „погрешан“ јер није идеалан¹³.

У контексту политичког одлучивања, то значи захтевање од доносилаца политичких одлука, који су суочени са два, три или више могућих избора, да „одаберу“ опцију која је немогућа и која уопште не постоји у реалности, већ само у жељеној и замишљеној идеалној равни постојања. Из таквог нерационалног захтевања нужно следи и дубока и оштра вредносна осуда, без обзира на то која се од понуђених опција „изабере“. Ово је посебно упечатљиво и видљиво у међународним односима и међународној политици, када говоримо о земљама које су приморане да одаберу једну од њима „сервираних“ опција у политичкој реалности коју нису самостално креирале, нити су чак имале било какав утицај на њену артикулацију¹⁴. По правилу, међу тим „сервираним“ опцијама не постоји ни једна која је савршено исправна и идеална. Далеко од тога. Овакав приступ проблематици политичког одлучивања открива једну суштинску незаинтересованост за стварне околности и фактицитет политичког живота у међународној заједници, који заправо и омогућава неозбиљно инсистирање на ономе што није могуће.

Могуће одлуке и немогући избори

Својеврсни морални и социјални комфор који грађанима омогућава чињеница да практикују „так“ пасивно политичко право, тј. право да „тек“ бирају доносиоце одлука а не да их сами доносе, нажалост веома често узрокује описани феномен апсолутне осуде свих могућих избора. Како је моћ политичког одлучивања сконцентрисана у рукама изразите мањине грађана који заправо практикују своје активно политичко право и доносе одлуке у име свих осталих, чини се да „пасивни“ остатак друштва некако

¹³ Политичка етика веома је добро упозната са овим феноменом који нажалост често доводи до неразумевања услед инсистирања на „теоријској“ етици. (Станар, 2021, р. 14)

¹⁴ Реалистичка парадигма међународних односа, која је и даље доминантна перспектива разумевања одговорности и ограничења у међународној политици, нажалост, веома често такорећи испоставља овакве сценарије мањим народима. Шире у: (Nardin, 1992, р. 1-19)

интуитивно и по инерцији често инсистира и захтева од политичара да бирају само идеалне опције, тј. оне које заправо уопште не постоје у реалности.

Додајмо да ни саме одлуке које доносе изабрани представници не морају нужно да буду у складу са жељама и ставовима грађана, будући да изабрани представник није пуки инструмент извршења колективне воље, већ се бира примарно због свог расуђивања. Како је то још чувени британски политички филозоф Едмунд Берк (*Edmund Burke*) приметио, „његово непристрасно мишљење, његово зрело суђење, његову просветљену свест, он не сме жртвовати зарад вас... ваш вам представник дугује не само своје способности већ и свој суд – он вас издаје, уместо да вам служи, уколико жртвује свој суд зарад вашег мишљења“ (Schudson, 2006, p. 503). Ова димензија савремених демократија вероватно представља и темељ из којег се деривира подразумевани став о ексклузивитету одговорности за доносиоце политичких одлука који дакле имају право да „занемаре“ вољу грађана уколико је њихов суд другачији¹⁵.

Понекад ово инсистирања чак добија инфантилно гротескне пропорције, будући да се снажно, отворено и експлицитно захтева поступак или одлука чија могућност уопште не постоји у стварности. Важно је подвући претходно поменути закључак да постоји одређено прећутно и имплицитно *подразумевање* унутар демократских система да ексклузивна концентрација моћи да се одлучује у име свих имплицира и једнако ексклузивну концентрацију политичке, моралне и историјске *одговорности* за донете одлуке. Како се одлуке доносе не на основу колективне воље, већ на основу аутономног расуђивања агента који „тек“ изабран колективном вољом грађана, онда се некако природно зауставља било каква врста даље дисперзије и дистрибуције одговорности¹⁶. У тренуцима се заиста чини као да се доносиоци политичких одлука (не)свесно кажњавају за поседовање моћи слепим и упорним инсистирањем политички „немоћних“¹⁷ на рационално немогућем избору, уз прећутно подразумевање да за такво инсистирање неће бити никакве одговорности ван уског круга доносилаца конкретних одлука у сфери политике. Модерне политичке теорије чак повлаче границу одговорности бирача много

¹⁵ Наравно, увек полазимо од претпоставке да су у сваком тренутку јавни интерес и опште добро заправо крајњи циљеви доносиоца политичке одлуке. Зарад остваривања таквих циљева, политичари неретко морају и да „упрљају руке“. Шире у: (Walzer, 1973, p. 160-180)

¹⁶ Постоје, наравно, и одређени аутори који се не слажу са оваквим тумачењем, и сматрају да је сам „народ“ историјски одговоран за бирање представника који потенцијално доносе трагичне одлуке, нарочито у међународној политици и у односу са другим друштвима.

¹⁷ Немоћних у контексту „активног“ доношења политичких одлука. „Пасивно“ право бирања остаје неупитно, наравно.

уже, будући да велик број аутора сматра да бирачи не могу бити држани одговорнима чак ни за свој избор, будући да они тек „делегирају права на одлучивање изабраном појединцу или групи, који потом делају према сопственом нахођењу“ (Станар, 2019, р. 553). Заиста, позиција својеврсне *ex ante* аболираности од било какве политичке одговорности твори плодно тле за инфантилно занемаривање стварности и готово ритуално кажњавање оних који воде јавне послове, нарочито у односима са другим заједницама, тј. у суровој арени међународне политике.

Закључак

Рационалне се и утемељене вредносне оцене политичких одлука морају доносити уз пуно уважавање фактицитета и реалности. Донета одлука, а самим тим и одговорност за њено доношење, може се искључиво вредновати и процењивати уз уважавање преосталих постојећих опција, а никако само у контексту жељене и идеалне, али нажалост непостојеће, стварности. Уколико бисмо заузели једну такву позицију, позицију етичког пуританизма по којем „ништа од онога што је у реалности могуће у политици није заправо морално дозвољено“ (Станар, 2021, р. 14) ставили бисмо доносиоце одлука пред немогућ избор у којем је чак и поступак „не-бирања“ неоправдан. Поред тога што бисмо тиме очигледно редуковали политичку етику на пуки академизам и апстрактно неупотребљиво знање, само бављење политиком бисмо такође нужно означили као *a priori* неморалну праксу (*Ibid.*).

Нерационалним, наивним и инфантилним неуважавањем фактицитета и постојеће политичке реалности политички „пасивни“ грађани заправо демонстрирају тек привидан интерес за политику, друштво и сопствене судбине обилато користећи неку врсту подразумеваног изузећа од политичке и било какве друге врсте одговорности. Када се ова манифестна површина политичке „заинтересованости“ тек загребе, такав комфоран и надасве површан приступ сфери политике у својој есенцији открива суштинску равнодушност и искрену незаинтересованост за *стварну* политику и одлучивања у равни оног што је могуће. Трагичан приступ који грађане излаже ризику да у савременим демократијама несвесно представљају јасан пандан поменутом феномену „политичког идиота“ из времена сирове античке грчке демократије. За разлику од античких политичких идиота који су експлицитно и манифестно били „незаинтересовани“ за јавне

послове, савремени политички идиоти чине се заинтересованима, некада чак и суштински заинтересованима за политику и сферу политичког. Међутим, њихова привидна заинтересованост за „политику“, а заправо латентна и прикривена потпуна равнодушност и суштинска незаинтересованост за целокупну сферу политичког јасно се читује у веома индикативној незаинтересованости за *стварност* и оно што је у политичкој реалности заправо могуће и слепом инсистирању на идеално-замишљеном и жељеном. Инфантилна карактеристика која би сваком одраслом човеку сасвим сигурно гарантовала епитет политичког идиота.

Литература

- Бабић, Ј. (2018). Наука и стварност. У *Идеја филозофског факултета и савремени универзитет* (pp. 57-62). Источно Сарајево: Филозофски факултет у Источном Сарајеву.
- Васовић, В. (2009). *Савремене демократије*, Том I. Београд: Службени гласник.
- Симеуновић, Д. (2009). *Увод у политичку теорију*. Београд: Институт за политичке студије.
- Станар, Д. (2019) „Демократија, стручност и лојалност: систем плена или олигархија експерата“. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, No. 172 (4): 551-560.
- Станар, Д. (2021). *Етика међународне политике*. Београд: Добротољубље.
- Babić, J. (2005). *Moral i naše vreme*. Beograd: JP Službeni glasnik.
- Kangrga, M. (2004). “Kantova etika”. *Arhe*, 1/2004Č: 59-91.
- Nardin, T. (1992). Ethical Traditions in International Affairs. In T. Nardin and D. Mapel (eds.), *Traditions of International Ethics* (pp. 1-19). Cambridge: Cambridge University Press,
- Nikolić, O. (2013). „Referendum: sa posebnim osvrtom na Švajcarsku i Hrvatsku“. *Strani pravni život*, 1/2013: 13-25.
- Schudson M. (2006). “The trouble with experts – and why democracies need them”. *Theory and Society*, XXXV, 5-6/2006: 491-506.
- Volzer M. (2010). *Pravedni i nepravedni ratovi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Walzer M. (1973). “Political Action: The Problem of Dirty Hands”. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 2 (2): 160-180.

CONTEMPORARY DEMOCRACIES AND "POLITICAL IDIOTS"

Summary

Aim of this paper is to analyze the interesting phenomenon of superficial and pseudo interest for political decision-making in which the primacy of facticity and actually existing possibilities are (sub)consciously ignored. Ignoring the actual political reality and insisting on options which in reality do not exist leads into a perpetual moral and social condemnation of political decision-makers who have no real possibility of making the decision required of them, as it is not even in the inventory of what is really possible, especially when decisions are being made in the field of international politics. Author explored causes and implications of such an approach to politics and draws parallels between the ancient definition of a political idiot and the contemporary understanding of this phenomenon, in the context of disinterest for reality and an illusion of dealing with politics only in the realm of the ideal, imagined and desired.

Key words: politics, democracy, responsibility, active and passive political right, political idiot

УДК:351.86(497.11)
351.74/.75

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69611785

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Прегледни рад

стр. 30-49.

Рад примљен 17.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

БЕЗБЈЕДНОСНО-ОБАВЈЕШТАЈНЕ АГЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Срђана Ђурашевић¹

Универзитет „Унион- Никола Тесла“

Факултет за међународну политику и безбедност

Београд

Резиме

Рад представља модел у коме је изражена тежња за представљање и објашњавање безбједносно- обавјештајних агенција у Републици Србији. Комплексне безбједносне пријетње савременог друшва и дешавања нису заобишле ни нашу земљу. Када се говори о самој безбједности она по себи не ствара материјална добра, већ омогућава живот, слободу и она је један од фундаменталних услова за постојање сваке друштвене заједнице, а самим тим и државе. Без одговарајућег нивоа безбједности не можемо говорити о суверености, демократској владавини, ни стабилности друшва и државе. Зато свака држава као и Србија има свој систем, односно обавјештајни безбједносни систем, институције, снаге и службе безбједности (које штите изнутра и споља).

¹ Мејл: srdjanadjurasevic98@gmail.com

Кључне речи: безбједност; безбједносно- обавјештајне агенције; Република Србија; држава; безбједносне пријетње; службе безбједности...

Увод

У прошлости па све до данас, држава је основни субјект међународне заједнице која своје вриједности, циљеве, политику и интересе чува и развија. Због нарушавања безбједности, пријетњи по људе, појединце, организације настајале су штетне последице по националну безбједност. Тада настаје рјешење за такав проблем и посебан систем који је познат као обавјештајно-безбједносни систем. Овај систем представља најважнији актер у систему националне безбједности. Надлежан је и оспособљен да обезбиједи државу од стратегијског изненађења, независно од његових „невидљивих“ носилаца који могу да буду унутар њених граница или у окружењу. (Мијалковски, 2009, стр. 60)

Сагледавајући из овог угла дешавали су се кроз прошлост разни процеси, који су утицали на овај систем. Паралелно су се одвијали: глобализација, нови свјетски поредак, транзиција, нова правила међународних односа и нова схватања безбједности. Узимајући све у обзир долазило је до обнова и новитета када су се мијењали ти процеси и државе које су биле изван тога нису могле опстати.

Услед сталног напредовања, техничко- технолошке револуције и брисања свих граница економије и удруживања свих ради заштите од глобалних безбједносних изазова и пријетњи, пут реформе је једини пут у коме друштво и јавна управа са службама безбједности мора тежити.

Када се говори о самој безбједности она по себи не ствара материјлна добра, већ омогућава живот, слободу и она је један од фундаменталних услова за постојање сваке друштвене заједнице, а самим тим и државе. Без одговарајућег нивоа безбједности не можемо говорити о суверености, демократској владавини, ни стабилности једног друштва и државе. Зато свака држава има свој систем, односно обавјештајно безбједносни систем, интитуције, снаге и службе безбједности (које штите изнутра и споља).

Под службама безбједности спадају специјализоване цивилне и бројне организације са безбједносно-обавјештајном функцијом, које се оснивају унутар државног апарата и које су под контролом владе. Оне пружају највишим државним органима благовремене,

релевантне и прецизне информације и чувају уставни поредак и националне интересе од страних обавјештајних служби. „Овлашћене су да прикупљају податке из јавних извора, али и путем тајних метода, техника и средстава (Милосављевић, 2003, стр. 40).“ Оне данас теже да остваре идеал и постану сервис грађана, док требају испунити одређене услове. Прије свега, правне, моралне, материјалне, кадровске и политичке природе.

Основни категоријални апарат

У савременом међународном систему незамисливо је постојање и функционисање државе без обавјештајно-безбједносног система пошто он у савременим односима представља „очи и уши“ националне безбједности. Савремени обавјештајно-безбједносни систем се примарно бави „информацијом“. Овај систем у организационо-функционалном смислу обухвата обавјештајну дјелатност којом се баве обавјештајне службе и контраобавјештајну дјелатност којом се баве безбједносне службе.

Обавјештајно-безбједносни систем можемо дефинисати као специјализовани систем и релативно аутономну државну институцију. Он обухвата обавјештајну и безбједносну функцију одабране државе и циљ овог система је да непрекидно и правовремено обезбјеђује квалитетне податке о спољним и унутрашњим носиоцима опасности по безбједност виталних вриједности матичне државе. Носиоци тих активности углавном раде тајно, прате и документују противзаконите дјелатности, извјештавају надлежне државне органе и тијела о врстама и облицима угрожавања безбједности и самостално или у сарадњи са другим државним институцијама отклањају стварне и могуће опасности по безбједност матичне државе.

Важни појмови за схватање обавјештајно-безбједносног система једне државе су: држава, виталне државне вриједности или референтне друштвене вриједности (РДВ), национална безбједност и безбједност, а у оквиру ње: субјекат безбједности, објекат безбједности (заштите), субјекат угрожавања (опасност).

Служба прикупља, анализира, процјењује и презентује одређене податке о противнику и могућим угрожавањима. Прикупљају се одређени подаци, а затим се врши анализа и обрада, оцјењује тачност, а на крају се презентује крајним корисницима, односно онима

који су то наредили. Штити се држава и сопствене структуре и виталне вриједности од противника и субјеката угрожавања.

Савремене опасности које пријете по свијет су нова достигнућа у свим областима људске науке и дјелатности су донијели атомске бомбе, хидрогенске које пријете уништавању живота. Ове творевине савременог свијета су утицале на нове захтјеве и задатке и унапријеђења обавјештајних служби. За прикупљање података у савременом свијету се користе вјештачки земљани сателити, сензори са атомским погоном, радио и радарски системи. Док се селекција, обрада и презентовање обавјештајних података врши уз помоћ компјутерских рачунара.

Када је потребно да се ријешу одређени проблем издају се конкретни захтјеви према научним и производним институција за израду одговарајућих средстава за прикупљање и обраду података. На примјер, израда шпијунских авиона, електронских камера за вјештачке земљине сателите, апарати за прислушкивање одређене врсте и друго.

Обавјештајна служба користи специјалисте, стручњаке и научнике из разних области, као и стране сараднике и консултанте. За рад у оваквим службама потреби су високообразовни кадрови, експерти са научним звањима. Унутар обавјештајних система установљава се врхунски аналитички центар са циљем да се у њему стичу обавјештајни подаци из свих обавјештајних установа државе да би се са једног мјеста вршило презентовање обавјештајних података.

Контраобавјештајна служба познатија по скраћеници КОС, настаје 1946. године доношењем првог Устава нове Југославије (Димитријевић, 2018, стр. 145). Задатак те службе је био заштита армије од дјеловања спољног и унутрашњег непријатеља. Она је постављена била као политичко-контраобавјештајна служба и задаци су били усмјерени на очување политичког јединства. „Према почетној формацији из 1946. КОС је постављен на свим командним нивоима од Министарства народне одбране (гдје је било одјељење КОС-а), преко армија, морнарице, ваздухопловства и КНОЈ-а (које је такође било одјељење КОС-а), дивизија (одјсек КОС-а), бригаде, школе и њима равне јединице (официри КОС-а)(Елаборат КОС ЈНА, 1997).“

Директивом помоћника министра народне одбране од 29. маја 1946. регулисано је да официри КОС-а имају право хапшења и ислеђивања лица који су одговорни за одређена кривична дјела. У упутствима је наведено да је строго забрањена употреба силе, пријетње и обмањивања у циљу изнуђивања исказа.

Историјски развој безбједносно-обавјештајних агенција у Републици Србији

„Прве обавјештајно-безбједносне активности се помињу још у Душановом закону гдје добијају и правно утемељење“. Први облици српске државности, а тиме и јавне управе, као и јавне безбједности јављају се током Првог српског устанка 1804-1813. године. Полицијска власт и одговорност за ред у нахијама повјерена је војводама, односно „обер“ кнезовима, док су њихов репресивни апарат у њиховој личној служби представљали „голаћи“ или „бећари“. Убрзо се оснивају и први судови, такозвани „магистрати“ и врховни судски орган „синод“.

Власт у Србији све више почиње да се ослања на своје новостворене институције, што захтјева веће ангажовање непосредних извршилаца, односно полицијских и судских органа, што увећава финансијске потребе власти за њиховим издржавањем, али и упутства за њихово квалитетније организовање. На формирање су утицала искуства из Аустрије. Поменути утицај нарочито је видљив у униформи и наоружању које су носили српски жандари, али и упуштима организације јавне безбједности. Упоредо са организовањем јавне безбједности и дефинисањем дјелокруга полицијских послова у устаничкој Србији обављале су се разне обавјештајне и контраобавјештајне активности.

До краја Првог свјетског рата војне службе безбједности стичу значајна оперативна и аналитичка искуства, као и то да постану незаобилазан орган генералштаба у процесу доношења одлуке. У том правцу се израђују и позитивни прописи, па се тако Законом о устројству војске из 1883. формирају штабови дивизијских области који добијају органе за обављање обавјештајно-безбједносних послова, да би у 1884. години, доношењем уредбе којом је измјењена структура генералштаба, тако што је оперативно одјељење подјељено на два одсјека- унутрашњи и спољни, обавјештајни рад прилично унапређен. Формирањем спољног, обавјештајног одсјека у генералштабу образована је српска обавјештајна служба, чији је први наченик постао, тада, пуковник Радомир Путник.

Други свјетски рат, на просторима бивше Југославије, донио је са собом и одређене новине које су се односиле на различите утицаје који су преовладали у формирању органа јавне управе. „Снажан утицај комунистичке партије, а по угледу на постојеће народне владе, прије свега Совјетског Савеза, промијенио је организацију јавне управе,

а самим тим и обавјештајно-безбједносног система. Услиједило је постепено институционално организовање обавјештајно-безбједносне дјелатности, да би наредбом врховног команданта од 13. маја 1944. године при Повјереништву народне одбране било формирано Одјељење заштите народа (ОЗН)(Ковач, Поповић Григоров, 2013, 36)“.

Из ове организације, након Другог свјетског рата развиле су се и војна и цивилна служба безбједности: Kontraобавјештајна служба (КОС) и Управа државне безбједности (УДБ).

По завршетку Другог свјетског рата, уставним конструисањем нове Југославије, створени су услови за организацију цјелокупне државне управе, па је тако од дјелова ОЗНЕ, (Радио центра и Групе за шифру), који су издвојени из Министарства народне одбране, основана Управа државне безбједности (УДБ), као централизована обавјештајно-безбједносна заједница. Централа УДБ била је на савезном нивоу и она је давала смјернице за рад републичким Министарствима унутрашњих послова, а они су усмјеравали рад обласних одјељења по срезовима. Оваква организација функционисала је до 1966. године, да би након Брионског пленума, дошло до политичких промјена, па је УДБ трансформисана у Службу државне безбједности (СДБ), а при томе су и подјељене надлежности између СДБ на савезном и републичком нивоу.

Реорганизацијом ОЗН-е, у њену одговорност прешла је контраобавјештајна заштита оружаних снага и контраобавјештајна заштита ослобођене територије, центри територијалне обавјештајне службе и Обавјештајно одјељење Одсјека за унутрашње послове, чиме је обједињен рад обавјештајно-безбједносног система. ОЗНА је имала свој извршни орган- Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ), који је постојао од 15. августа 1944. до јануара 1953. године. Након доношења Устава Федеративне Народне Републике Југославије, 31. јануара 1946. ОЗНА је реорганизована, а послове је преузела УДБ-а која је била централизована обавјештајно-безбједносна организација и до средине 1952. задржала војну формацију и структуру. 13. марта 1946. укинут је трећи одсјек ОЗНЕ и од њега је формирана војна служба безбједности под именом Kontraобавјештајна служба (КОС), као самостална служба. Kontraобавјештајна служба 1955. године је преименована у Органе безбједности из Генералштаба, Органи безбједности су измјештени у Државни секретаријат за народну одбрану- ДСНО (касније Савезни секретаријат за народну одбрану- ССНО). У организацијском саставу ДСНО (ССНО) постојала је Управа безбједности, а органи безбједности су били у формацијском саставу команди, јединица и установа војске и ССНО.

Органи безбједности, на основу Закона о службама безбједности СРЈ (3. јул 2002.) преименовани су у Војну службу безбједности. Такође, регулисано тим законом Војна служба безбједности премјештена је из Генералштаба и постала организацијска цјелина Министарства одбране. По наредби министра одбране, од 29. септембра 2003. формирана је Војнобезбједносна агенција као организацијска целина Министарства одбране.

Безбједносно-обавјештајни систем у Републици Србији

Безбједносно-обавјештајни систем обједињава све обавјештајне и безбједоносне организације и институције, средства и методе које они примјењују у обавјештајном раду, механизме координације и контроле над њима, као и пратећу законску регулативу у тој области. Обавјештајно-безбједносне службе су најодговорније за функционисање система безбједности у земљи.

Законом о основама уређења служби безбједности Републике Србије, уређују се основе безбједносно-обавјештајног система Републике Србије, те усмјеравање и усклађивање рада служби безбједности у Републици Србији и надзор над њиховим радом. Овим законом утврђено је постојање три безбједносно-обавјештајне службе и то Безбједносно-информативне агенције (БИА), која представља цивилну службу директно подређену Влади Републике Србије, затим, Војнобезбједносна и Војнообавјештајна агенција које су војне службе, организоване као органи управе у саставу Министарства одбране и подређене Министру одбране и Влади.

Безбједносно-информативна агенција (БИА)

Безбједносно-информативна агенција (БИА) настала је 2002. године на основу Закона о Безбједносно-информативној агенцији и трансформацијом Ресора државне безбједности (РДБ) у независну владину агенцију када је РДБ издвојен из састава Министарства унутрашњих послова (МУП) Републике Србије и од њега створена БИА. Аутономни статус, који има БИА обезбјеђује јој то да буде посебна политичка, републичка организација која је подређена непосредно Влади Републике Србије, а на челу БИА налази се директор кога поставља и разрешава Влада. По својим задацима она представља централну безбједносно-обавјештајну службу, надлежну како за

обавјештајне, тако и за контраобавјештајне и безбједносне послове. „Припадници БИА имају право да примјењују полицијска овлашћења приликом обављања безбједносних послова а ту спадају: откривање, праћење, спријечавање и пресјецање дјелатности организација и лица усмјерених ка вршењу организованог криминала и кривичних дјела са елементом иностраног, унутрашњег и међународног тероризма и најтежих облика кривичних дјела против човјечности и међународног права као и против Уставом утврђеног поретка и безбједности Републике Србије (Петровић, 2016, стр. 226)“.

Као цивилна служба безбједности, дјелује на основу Устава, закона, других прописа и општих аката, стратегије националне безбједности, стратегије одбране и утврђене безбједносно-обавјештајне политике Републике Србије. Законом дефинисане надлежности Безбједносно-информативне агенције су: заштита безбједности Републике Србије прије свега, затим откривање и спријечавање дјелатности усмјерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије, те истраживање, прикупљање, обрада, процјена безбједносно-обавјештајних података и сазнања од значаја за безбједност Републике Србије и информисање надлежних државних органа о тим подацима, као и други послови одређени Законом и БИА. („Закон о безбедносно-информативној агенцији Републике Србије“, чл. 2, 2018, стр. 1)

У оквиру својих надлежности, БИА примјењује оперативне методе, мјере и радње, као и одговарајућа оперативно-техничка средства, којима обезбјеђује прикупљање података и обавјештења ради отклањања и спријечавања дјелатности усмјерених на подривање или рушење Уставом утврђеног поретка Републике Србије, угрожавање безбједности у земљи и, у вези са тим, предузима друге потребне мјере и радње на основу закона и прописа донијетих у складу са законом. Током спровођења ових активности, припадници БИА примјењују овлашћена службена лица, а у складу са прописима о унутрашњим пословима.

Агенција је за свој рад одговорна Народној скупштини и Влади Републике Србије, као и другим државним институцијама са којима сарађује, односно које јој делегирају овлашћења за рад. Директор БИА дужан је да Народној скупштини Републике Србије, два пута годишње поднесе извјештај о раду Агенције и извјештај о стању безбједности у држави. У организацијском смислу, радом БИА руководи директор, кога бира и поставља Влада Републике Србије на период од пет година, док на исти временски период Влада поставља и именује и замјеника, али у персоналном смислу, на предлог директора Агенције. На основу законских овлашћења директор Агенције је одговоран за следеће

послове: организује функционисање Агенције, усклађује и усмјерава рад организационих јединица; одговоран је за законито, стручно и ефикасно обављање послова из надлежности Агенције; одговоран је за намјенско и рационално коришћење буџетских и других средстава; доноси одговарајуће акте и интерна упутства којима ближе уређује питања у вези са унутрашњом организацијом и начином вршења послова и задатака из надлежности Агенције и даје обавезне инструкције о начину вршења послова и задатака; подноси Влади предлог приоритета у раду Агенције, као прилог документу којим се утврђује безбједоносно-обавјештајна политика; доноси годишњи план рада Агенције; подноси Влади и надлежном одбору Народне скупштине Извјештај о раду Агенције и Извјештај о стању безбједности Републике Србије; утврђује предлоге Савјету за националну безбједност за унапређење националне безбједности; реализује закључке Савјета за националну безбједност и Бироа за координацију рада служби безбједности, којима усмјерава и усклађује рад служби безбједности; обавјештава Владу о међународној сарадњи Агенције; представља Агенцију, закључује споразуме и уговоре; доноси одговарајуће одлуке и решења везана за радно-правни статус припадника; издаје одобрење припадницима Агенције за приступ тајним подацима одређеног степена тајности; одлучује о ослобађању активних и бивших припадника Агенције од обавезе чувања тајне; доноси одлуку којом опозива тајност података и докумената у посједу Агенције, у складу са посебним законом; обавља и друге функције које су другим прописом установљене као обавеза за старешину државног органа. Извршавање појединих послова из своје надлежности, директор може овлашћењем пренијети на друге припаднике Агенције, у складу са законом и прописима донијетим на основу закона.

У даљој структури, „БИА је подијељена на управе и посебна специјална одјељења, а у територијалном смислу постоје центри. За унутрашњу организацију и систематизацију радних мјеста примјењују се одредбе закона о министарствима и другим посебним организацијама, осим уколико обављање одређених, специфичних, послова у оквиру Агенције захтјева другачији начин организовања. Припадници БИА своје својство доказују службеном легитимацијом овлашћеног службеног лица и радника на одређеним дужностима. Све врсте, облик и садржај службених легитимација је прописала Влада (Сл, гласник РС, бр. 68/03 и 82/02)“.

Војнобезбједна агенција (ВБА)

Војнобезбједносна агенција је служба безбједности и дио јединственог безбједносно-обавјештајног система Републике Србије. Као орган управе у саставу Министарства одбране са стаусом правног лица, Војнобезбједносна агенција је надлежна за безбједну и контраобавјештајну заштиту Министарства одбране и Војске Србије. Ова агенција је у обављању послова из своје надлежности самостална, политички, идеолошки и интересно неутрална.

На основу Закона о службама безбједности СРЈ, који је донијет 3. јула 2002. године, Органи безбједности преименовани су у Војну службу безбједности. Тако је Војна служба безбједности измјештена из Генералштаба ВЈ и постала организацијска цјелина Министарства одбране. Наредбом министра одбране од 29. септембра 2003. године, формирана је Војнобезбједносна агенција као организацијска цјелина Министарства одбране. Под новим именом са реформисаном организацијском структуром Војнобезбједносна агенција је почела са радом 1. јануара 2004. године.

Војнобезбједносна агенција је организована у централу и ниже организационе цјелине, односно центре, који су организовани по територијалном, али и специјалистичком, заправо, намјенском принципу. Руководеће тијело ВБА чине: директор, замјеник директора и руководиоци цјелина за: операције, аналитику, подршку, опште послове и унутрашњу контролу.

Војнобезбједносна агенција основни задатак и друге послове извршава примјеном одговарајућих оперативних метода и средстава, тако што: открива, прати, спречава, сузбија и пресеца обавјештајне и друге дјелатности страних служби, организација и лица усмјерених против Војске Србије и Министарства одбране Србије; открива, прати, спречава, сузбија и пресеца унутрашњи и међународни тероризам и субверзивне активности усмјерене против команди, јединица и установа Војске Србије и Министарства одбране Србије; открива, истражује и документује кривична дјела против уставног уређења и безбједности Републике Србије, против човјечности и међународног права и најтежа кривична дјела са елементима организованог криминала.

Надлежности ВБА су бројне и обухватају: обезбјеђивање безбједносне и контраобавјештајне заштите команди, јединица и установа Војске Србије и Министарства одбране Србије; остваривање контраобавјештајне заштите највиших војних руководиоца; организовање и спровођење превентивног безбједносног рада

командама, јединицама и установама Војске Србије; обраду, провјеру, сређивање, процјењивање и заштиту прикупљених обавјештаних информација од неовлашћеног откривања, давања, мијењања, коришћења, губитка или уништавања; обезбјеђивање и заштиту сопствених снага, органа, припадника и објеката од противправних радњи и пријетњи; заштиту опреме и средстава која се користи у раду од неовлашћеног приступа; примјењивање и контролисање примјене мјера заштите података који представљају државну, службену или војну тајну у Војсци Србије и Министарству одбране Србије; вршење безбједоносне провјере лица за пријем на рад и распоређивање на одређене дужности у Војсци Србије и у Министарству одбране Србије; организовање специјалистичких курсева и центара за обуку својих припадника и вршење научних истраживања, формирање архива и објављивање сопствених издања и достављање информација и извјештаја о свом раду.

Акт о унутрашњем уређењу и систематизацији Војнобезбједносне агенције и начин њеног функционисања представља државну тајну, као и подаци о броју запослених у овој агенцији су под одређеним степеном тајности.

Општи послови су организациона цјелина Војнобезбједносне агенције која обавља задатке: планирања, програмирања, буџетирања и извршења; планирања и организовања сарадње са међународним организацијама, обавјештајно-безбједносним службама страних земаља и службама безбједности и другим органима у земљи, као и протоколарне обавезе и активности и канцеларијско пословање.

Аналитика обавља послове који се односе на праћење, обраду и процјењивање података и издразу информација, анализа и процјена за потребе државног и војног руководства. Подршка обавља кадровске задатке, логистичке, финансијске, информатичке, телекомуникацијске и друге облике подршке у планирању, организовању и реализацији послова и задатака Војнобезбједносне агенције.

ВБА има право да прикупља податке из: јавних извора; од физичких и правних лица; размјеном података са другим службама безбједности (метод сарадње); од државних органа, организација и служби, као и од ималаца јавних овлашћења.

Поред овог овлашћења припадници ВБА имају право: да користе средства за осматрање, снимање, навигацију и везу и да се послуже саобраћајним средством и средством везе правног или физичког лица; и да траже и добију неопходну помоћ од државних органа Републике Србије и других правних лица ради извршења задатака из своје надлежности.

У смислу посебних поступака и мјера, које обављају своје редовне и посебне задатке, предузима Војнобезбједносна агенција, свакако је и тајно прикупљање података. Овај метод је одувјек био најосјетљивија област рада свих служби безбједности, па и ВБА. На том плану, према матичном закону, ВБА има право да примјењује следеће посебне поступке и мјере: тајна сарадња са физичким лицима (агентурни метод); оперативни продор у организације, групе и институције (инфилтрација); тајно прибављање и откуп докумената и предмета; тајни увид у евиденције личних и са њима повезаних података; тајно праћење и надзор лица на отвореном простору и јавим мјестима уз коришћење техничких средстава; тајни електронски надзор телекомуникација и информационих система ради прикупљања података о телекомуникационом саобраћају и локацији користика, без увида у њихов садржај (технички метод у ужем и у ширем смислу); тајно снимање и документовање разговора на отвореном и у затвореном простору из коришћење техничких средстава; тајни надзор садржине писама и других средстава комуницирања, укључујући и тајни надзор садржаја телекомуникација и информационих система; тајни надзор и снимање унутрашњости објеката, затворених простора и предмета.

Рад Војнобезбједносне агенције је под надзором Народне скупштине, предсједника Републике Владе, Савјета за националну безбједност, судова, независних државних органа, организација цивилног друштва и јавности.

Министар одбране, у оквиру својих надлежности, непосредно контролише рад ове службе. Осим тога, на основу законских одредби предвиђено је да министар одбране, преко Генералног инспектора, врши и посредну контролу рада Војнобезбједносне агенције и Војообавјештајне агенције.

Војнообавјештајна агенција (ВОА)

Војнообавјештајна агенција је стучни орган управе у Министарству одбране и дио јединственог безбједносно-обавјештајног система националне безбједности Републике Србије. На основу својих метода и дјеловања, као циљ свог рада издваја се у војно спољнообавјештајну службу безбједности. Основна мисија Војообавјештајне агенције

јесте да пружи обавјештајну подршку државном и војном руководству у циљу доношења правовремених и исправних одлука.

Поред овога, она штити интересе Министарства одбране у реализацији обавјештајно-оперативне и војнодипломатске дјелатности, а основни циљеви службе су: спречавање изненађења и обезбјеђење података о безбједоносној ситуацији у ближем и ширем окружењу, са тежиштем на откривању и праћењу снага и намјера потенцијалног непријатеља, терористичких и екстремистичких снага, те прикупљању других података о војним, политичким и економским активностима који могу бити од утицаја на безбједност земље.

На основу Закона о Војнобезбједносној агенцији и Војнообавјештајној агенцији из октобра 2003. године, ВОА је надлежна за обављање обавјештајних послова од значаја за одбрану Републике Србије, који се односе на прикупљање, анализу и процјену, заштиту и достављање података и информација о потенцијалним и реалним опасностима, активностима, плановима или намјерама страних држава и њихових оружаних снага, међународних организација, група и појединаца.

Надлежности ВОА су: прикупљање и провјера података и информација, обрађивање, анализа, процјена и достава надлежним органима; сарадња и размењивање информација и података са службама, организацијама и институцијама Републике Србије које се баве безбједносно-обавјештајним пословима, као и службама других земаља и организација у складу са утврђеном безбједносно-обавјештајном политиком; чување прикупљених података и информација у складу са законом, подзаконским актима и штити их од неовлашћеног откривања, давања, коришћења, губитка или уништавања; планира, организује и спроводи безбједоносну заштиту својих активности, лица, објеката и докумената; организује безбједоносну заштиту објеката Министарства одбране и Војске Србије у иностранству и лица која су Министарство одбране и Војска Србије службено упутила у иностранство; штити опрему и средства која користи у раду од неовлашћеног приступа; прибавља, развија и користи информационе системе, системе веза и системе за пренос података, као и средства за заштиту информација; организује обуку припадника ВОА организује специјалистичке курсеве, врши истраживања, формира архиве и објављује сопствена издања; планира, организује и спроводи унутрашњу контролу рада припадника ВОА; захтјева од надлежних служби безбједности безбједоносне провјере правних и физичких лица када је то неопходно за обављање

послова из надлежности ВОА утврђених овим законом; планира опремање и врши набавку ствари за своје потребе и обавља и друге послове из своје надлежности.

У оквиру прописаних надлежности Војнообавјештајна агенција има три мисије: пружа подршку државном и војном руководству обавјештајним информацијама о ризицима и пријетњама усмјереним из иностранства против безбједности Републике Србије; обавјештајна подршка Војсци Србије при реализацији мисија и задатака; представља и штити интересе Министарства одбране и Војске Србије у иностранству.

У свом раду ВОА реализује двије основне функције: обавјештајно-оперативна и дипломатску функцију у области одбране. Обавјештајно оперативна функција се обавља у војнообавјештајним центрима, док се дипломатска у области одбране се извршава у изасланствима у складу са законима и Бечком конвенцијом о дипломатским односима.

У хијерархији система одбране, војни изасланици потчињени су Министру одбране, њихов рад посредно контролишу Влада и парламент Републике Србије. Организационо, припадају Војнообавјештајној агенцији и подређени су њеном директору. Према инструкцијама и на бази података које прикупљају као званични представници, прописаним и легалним дипломатским средствима, изасланици одбране сачињавају извјештаје о развоју догађаја у државама гдје бораве и другим државама од интереса за безбједност Републике Србије. Истовремено, у дипломатској мисији Србије савјетују наше амбасадоре о питањима одбране.

„Војнообавјештајном и Војнобезбједносном агенцијом руководе директори, који су непосредно одговорни ресорном министру. Директоре и њихове замјенике поставља и разрјешава предсједник Републике, на предлог Министра одбране, ако је војно, а ако је цивилно лице, Влада такође на предлог Министра одбране (Закон о ВОА чл. 37, 2021)“.

Правни оквир дјеловања безбједносно-обавјештајних агенција

Према закону, обавјештајно безбједносни систем Републике Србије чине следећи организацијски састави и то:

1. Савјет за националну безбједност;
2. Биро за координацију рада служби безбједности;

3. Службе безбједности (БИА, ВОА, ВБА) и
4. Одбор Народне скупштине за надзор над радом служби безбједности.

Службе безбједности дјелују на основу и у оквиру Устава, закона и других прописа и општих аката, стратегије националне безбједности, стратегије одбране и утврђене безбједносно-обавјештајне политике Републике Србије. Припадници служби су дужни да поступају по горе наведеним прописима и да буду политички неутрални.

За разматрање питања од значаја за нациолану безбједност оснива се Савјет за националну безбједност и овим законом (члан 3.) посебно се уређују послови Савјета од значаја за усклађивање и усмјеравање рада служби безбједности. Рад служби безбједности је под демократском цивилном контролом Народне скупштине, предсједника, Владе, Савјета за националну безбједности и других државних органа и јавности, у складу са законом.

Гледајући и анализирајући намјену, задатке и функције обавјештајно-безбједносног система, можемо рећи да своје извориште налази у Уставу Републике Србије, донијетом у октобру 2006. године. У највишем државном документу јасно су написане виталне државне вриједности, као што су: опстанак и развој, сувереност, независност, територијална цјеловитост, владавина права која почива на неotuђивим људским правима и остварује се слободним и непосредним изборима, економско уређење засновано на тржишној привреди; територијално уређење и уставност и законитост као надлежности Републике Србије ради њихове заштите.

Из свега наведеног, можемо закључити да је обавјештајно-безбједносни систем Републике Србије намјењен да заштити њену националну безбједност од носилаца илегалних дјелатности усмјерених на подривање или уништење Уставног утврђеног друштвеног поретка Републике Србије. Да би заштитили своју земљу обавјештајно-безбједносни систем предузима исреплетане превентивне и реактивне мјере и активности, то јест прати и открива у сарадњи са органима извршне и судске власти, спречава спољне и унутрашње носиоце да дође до самог угрожавања виталних државних вриједности, односно националну безбједност Републике Србије

Службе безбједности, као саставни дио јавне управе, постоје и функционишу у оквиру правила и закона који владају у јавној администрацији. С тим у вези постоје и контроле од стране институција и тијела која контролишу рад јавне администрације у оквиру јавне управе и контролишу, посебно, рад обавјештајно-безбједносних служби. Овај сектор је најинтересантнији и најосјетљивији дио државне администрације, па је због тога и осмишљен читав механизам контроле од стране разних политички, правних, управних али и других независних тијела.

Политичка контрола служби безбједности у Републици Србији подразумијева ону врсту контроле које према њима остварују политички субјекти и институције, као што су: парламент, влада, политичке странке, предсједник и јавно мњење.

У савременим демократским државама сувереност припада искључиво грађанима, који своју суверену власт остварују на изборима бирајући представнике, који их представљају парламенту. Парламент, поред тога што је израз политичке воље грађана, творац је и правних норми, доноси најважније правне прописе и законе. Савремене демократске државе почивају на начелима подјеле власти у коме је парламент, поред већ побројаних надлежности, представља највиши државни орган који контролише и рад извршних органа власти, па самим тим и рад служби безбједности.

Скупштинска контрола служби безбједности односи се на контролу служби безбједности од стране Народне скупштине. Она је утврђена Уставом Републике Србије (2006.), а непосредно и посредно бројним законским и подзаконским актима.

Парламентарну контролу можемо посматрати и као контролу у ужем и као контролу у ширем смислу. У ширем смислу контрола над безбједносним службама Народне скупштине врши се: доношењем закона који регулишу надлежности, рад и контролу служби безбједности, основне њихове организације, међусобне односе са другим органима; одобравањем и контролом буџета служби безбједности; другим начинима, као нпр. разматрањем извјештаја других независних и контролних тијела која бира и разрешава парламент, а која у оквиру вршења својих овлашћења такође, у извјесној мјери могу да врше контролу служби безбједности; непосредном контролом сектора безбједности/безбједносних служби (кроз посебан одбор који надзире рад служби безбједности) (Миленковић, 2011, стр. 47). У ужем смислу, скупштинска контрола служби безбједности је веома везана за рад надлежног одбора Народне скупштине који врши „надзор“ над радом тајних служби.

Народна скупштина врши надзор разматрањем годишњег извјештаја надлежног одбора о извршеном надзору над радом служби безбједности. Извјештај о извршеном надзору над радом служби безбједности за претходну годину, са закључцима и предлозима, надлежни одбор подноси Народној скупштини до краја марта текуће године.

„Извршна власт у Србији је у „рукама“ Владе. Влада је носилац извршне власти у Републици Србији: утврђује и води политику, извршава законе и друге опште акте Народне скупштине, доноси уредбе и друге опште акте ради извршавања закона, предлаже Народној скупштини законе и даје мишљење кад их поднесе други предлагач, усмјерава и усклађује рад органа државне управе и врши надзор над њиховим радом, врши друге послове одређене Уставом и законом. Влада је одговорна Народној скупштини за политику Републике Србије, за извршавање закона и других општих аката Народне скупштине и за рад органа државне управе (Пајванчић, 2019, стр. 71)“.

Влада надзире рад органа државне управе, усмјерава органе државне управе у спровођењу политике и извршавању закона и других општих аката и усклађује њихов рад. Ако орган државне управе не донесе пропис, доноси га Влада ако би недоношење прописа могло изазвати штетне последице по живот и здравље људи, имовину или веће вриједности. Влада може поништити или укинути пропис органа државне управе који је у супротности са законом или прописом Владе и одредити рок за доношење новог прописа. У оквиру своје унутрашње организације, Влада има Генерални секретаријат, који је задужен за стручне и друге послове за потребе Владе. Дјелокруг Генералног секретаријата Владе детаљније се уређује уредбом и пословником Владе. Влада има Генералног секретара Владе који води Генерални секретаријат Владе, стара се о извршавању аката Владе и о припреми сједница Владе и помаже предсједнику у другим пословима.

У мјерама извршне надлежности има и предсједник Републике Србије, који изражава државно јединство Републике Србије. Уставне надлежности предсједника Републике су да: представља Србију у земљи и иностранству; проглашава законе, у складу са Уставом, предлаже Народној скупштини кандидата за предсједника Владе, поставља и опозива амбасадоре Републике Србије на основу предлога Владе прима акредитивна и опозивна писма страних дипломатских представника, даје помиловања и одликовања и врши друге послове утврђене Уставом. Међутим, Устав Републике Србије нигдје директно не предвиђа улогу предсједника Републике у контроли служби безбједности. То није ни учињено Законом.

Унутрашња контрола је контрола коју остварује сама управа, те може бити: институциона контрола (контрола рада и одлука нижег органа од стране вишег на основу уложене жалбе незадовољног субјекта), службени надзор (контрола рада и одлука нижег органа од стране вишег на основу посебних законских овлашћења), контрола управе (коју остварују посебни инспекцијски органи) и контрола над самоуправом (контрола законитости рада и одлука органа локалне самоуправе).

Ова контрола је правна контрола виших органа над нижим, тј. претпостављених над потчињенима, на основу хијерархијских овлашћења. Унутрашња административна контрола понекад се назива и хијерархијска, јер почива на хијерархијском принципу и у оквиру којих рад управе у начелу није био регулисан законом.

Судска контрола управе је контрола која спада у спољне облике контроле и остварују је различити судови (редовни, управни, па и уставни). Судска контрола може бити: посредна (општа) судска контрола законитости рада управе од стране: редовних судова и уставног суда. Уставна жалба се може изјавити против појединачних аката или радњи државних органа или организација којима су повјерена јавна овлашћења, а којима се повређују или ускраћују људска права или мањинска права слободе. Други облик судске контроле управе је непосредна (посебна) судска контрола законитости управних аката од стране редовних, односно управних судова у управно-судском поступку који се зове управни спор.

Развој нових облика контроле рада државних органа у свијету донио нам је разне моделе као што је омбудсман. Овлашћења омбудсмана непосредно су повезана са идејом остваривања и заштите људских права, услед чега се омбудсман и данас најчешће дефинише као заштитник права грађана, чији је главни циљ спречавање неправилности и незаконитости, као и тзв. лошег поступања у раду јавне управе према грађанима.

Такође, постоји и Повјереник за приступ информацијама и заштиту података личности, који је независни контролни орган који врши надзор над два значајна људска права, односно области: права на слободан приступ информацијама и права на заштиту података личности, а у ширем смислу и права на приватности.

Закључак

На крају, комплексне безбједносне пријетње и савремена дешавања у оквиру њих нису заобишли ни нашу земљу, као држава у транзицији Србија је настојана да прати промјене у сфери безбједности и упија новитете и прилагођава свом систему рада. Од 2001. па до данас су видљиве реформе, напредак и помак безбједносно-обавјештајног система Републике Србије. Међутим и у наставку требамо настојати да се изазови, ризици и пријетње на што ефикаснији начин отклањају. Унапријеђење и увођење савремених техника у безбједносно обавјештајном систему за Републику Србију би било од изузетног значаја против суочавања са савременим безбједносним ризицима и пријетњама.

У супротном довољан је мали дио непажње и неозбиљности схватања ситуације и стварају се услови да службе безбједности скрену са свог одлучног пута реформи и посегну злоупотребом положаја и моћи коју посједују. Без обзира какав ће бити наставак и шта ће се дешавати у будућности, точак реформи се незаустављиво окреће и службе безбједности морају бити флексибилне за све промјене.

Литература

- Димитријевић (2018); ВА, ВБА;
- Милосављевић (2003); „Реформе обавештајно- безбедносних служби: случај Србије“
- Миленковић, Копривица, Тодорић (2011); Контрола служби безбједности
- Мијалковски (2009); Обавештајне и безбедносне службе
- Милосављевић (2003). „Реформа обавештајно-безбедносних служби Србије“
- Петровић (2016); „Безбедносно-обавештајне службе Републике Србије
- Ковач, Поповић Григоров (2013); Војна служба безбједности у Србији
- Закон о безбедносно-информативној агенцији Републике Србије, члан 2. (приступљено 2021, доступно: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_bezbednosno-informativnoj_agenciji.html)
- Пајванчић (2009); Коментар Устава Републике Србије

SECURITY-INTELLIGENCE AGENCIES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

The paper presents a model in which the aspiration to present and explain security intelligence agencies in the Republic of Serbia is expressed. Complex security threats of modern society and events have not bypassed our country either. When it comes to security itself, it does not create material goods, but enables life, freedom, and it is one of the fundamental conditions for the existence of every social community, and thus the state. Without an adequate level of security, we cannot talk about sovereignty, democratic rule, or the stability of society and the state. That is why every country, like Serbia, has its own system, that is, the intelligence security system, institutions, forces and security services (which protect inside and outside).

Keywords: security, security intelligence agencies, Republic of Serbia, country, security threats, security services

УДК: 321.013(477.75)"2014/..."
342.24(477.75)
327.5(470:477)"1991/..."

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69613577

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Прегледни рад

стр. 50-69.

Рад примљен 21.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

РЕПУБЛИКА КРИМ И ПРАВО НА САМООПРЕДЕЉЕЊЕ

Марко Д. Ралић, дипломирани политиколог ¹

Универзитет Унион – Никола Тесла
Факултет за међународну политику и безбедност, Београд

Резиме

Политичка криза у Украјини довела је крајем 2013. године, између осталог, и до спровођења референдума, отцепљења Крима и његовог припајања Руској Федерацији. Кроз покушај да се дефинише сложени појам самоопредељење, његови титулари и историјски развој, осветљен је пример примене овог права у конкретном историјском случају. Различита становишта о правним, политичким и историјским разлозима за отцепљење Крима, потврђују да у међународном праву не постоји принципијелно становиште у вези са овим питањем, већ да је подложно инструментализацији од стране великих сила. Подржавајући вољу грађана Крима, Руска Федерација је искористила прилику да учврсти своје политичке и војне интересе на том простору.

Кључне речи: појам самоопредељење, народ, референдум, Република Крим, припајање, Руска Федерација, Украјина

¹ Мејл: m.ralic.rus@gmail.com

Увод

„Није вјера тврда у јачега.“
Народна пословица

За идеју о самоопредељењу може се рећи да је стара колико и само људско друштво, односно да датира од настанка првих држава. У политичком смислу овај концепт се стално надограђује и у најширем значењу подразумева право народа да слободно одреди свој политички статус, тј. да сам одлучује о питањима која га се тичу. Пратећи трансформацију овог концепта кроз историју, уочава се да је увек тесно везан са актуелним дешавањима на пољу међународних односа и да је условљен потребама конкретних (малих) народа и односима и ставовима светских сила, као и да у том смислу не постоји принципијелно становиште, па се у пракси дешава да је решење на страни онога иза кога стоји већа моћ.

Иако се у важећим међународним документима наводи као „основно право народа“ и посматра „као кључни део људског достојанства“, прецизна и једносмислена дефиниција овог сложеног појма не постоји. Зато се самоопредељење може посматрати и као проблематична норма јер својим постојањем на неки начин трансформише општеприхваћено схватање о суверенитету држава² и у директном је сукобу са нормама које гарантују државни суверенитет и територијални интегритет, па тако омогућава да тумачење међународног права зависи од стране која га тумачи, односно од њених интереса и њене моћи.

Самоопредељење народа и територијални интегритет државе, као две међународно признате, а истовремено супротстављене стварности, стални су изазов за научну теорију, као и за филозофско промишљање уопште, па смо мишљења да радови о тој теми могу допринети бољем разумевању ових тежњи и њихових последица у пракси.

Појам самоопредељења

² Суверенитет је највиша власт у којој се налази политичка и јавна моћ народа, нације или државе над његовом територијом и њеним становницима. Такође, то је независност било које државе да ствара своје законе и контролише своје ресурсе без принуде других држава.

У теорији се појмовно и садржинско одређење самоопредељења ретко експлицитно налази. С обзиром да је то правни и политички појам, може се рећи да у најширем значењу подразумева вољу и способност народа настањеног на једној територији, која је законски уређена као држава, да доноси одлуке у вези са својом политичком судбином, односно да одређује облик власти, правни поредак, као и сопствени економски, културни, технички и социјални развој (Гавриловић, 2013).

Једино што је у вези са самоопредељењем неспорно јесте његов титулар, односно народ. Међутим, у теорији постоје различита схватања и тог појма³. Политичко-демократско схватање подразумева да је народ скуп свих људи, без обзира на њихово етничко и национално порекло, који живе у једној држави или унутар граница неке административно-политичке територије која није држава (колоније, федералне јединице, административне провинције). По етничко-националном схватању, народ је скуп појединаца заједничког или сродног етичког порекла, заједничких традиција, културе, језика, вере, расних обележја, који живе у једној или више држава (Бурсаћ, 2010, стр. 295). Такође, постоје и дефиниције које комбинују ова два приступа⁴. Осим тога, у титуларе права на самоопредељење некад се убрајају и националне мањине и домородачки народи, што додатно отежава дефинисање појма.

У покушају да се дефиниција комплетира неопходно је нагласити да се у теорији право на самоопредељење дели на екстерно (спољно или спољашње) и интерно (унутрашње), са једне стране, и политичко, економско и културно, са друге стране. Критеријум за прву поделу јесте простор остваривања права на самоопредељење, то јест, да ли се право остварује уз измену граница признатих постојећим међународним правним поретком или је у оквиру граница које тај поредак признаје. Критеријум за другу поделу је сфера друштвеног живота у којој народ остварује самоопредељење. Према области друштвеног живота у којој се самоопредељење остварује, може се говорити о политичком, економском и културном самоопредељењу. (Бурсаћ, 2010, стр. 282). Иако наведене поделе фигурирају на академском нивоу, неопходно их је посматрати, пре свега, као полазну основу при одређивању права на самоопредељење, а не као поделе које се коначно прихватају. Зато се, приликом дефинисања поменутог

³ У вези са тим, важно је размотрити и специфична схватања о односу између појмова народ, нација и држава, тј. различитих концепата изградње државе. Шире у: (Stanar, Kajtez, 2019, pp. 77-102)

⁴ Од нарочитог је значаја у времену глобализације разумевање односа територије и народа који живи на њој, тј. различитих концепата формирања и постојања државе – концепта краљевства и концепта царства. Шире у: (Бабић, 2019, стр. 47-64; Babić, 2014, str. 13-29)

права, истиче њихова повезаност и испреплетеност.

Правни оквир

Концепт самоопредељења развијао се кроз низ међународноправних аката, повеља, декларација, резолуција, пактова и других формалних облика међународног права, али и кроз различите околности у међународним односима. Термин је први пут употребио Вилсон (*W. Wilson*)⁵. Његова основна идеја била је креирање националних држава како би се предупредили конфликти у будућности. У стварности, његов концепт допринео је двоструком незадовољству. Неке нације нису добиле државе, а неке друге су добиле националне мањине на свом простору као фактор ограничавања суверености. Селективна примена овог права омогућила је и да силе победнице у Великом рату увећају број колонија, што је касније довело до новог светског сукоба.

У току Другог светског рата, принцип самоопредељења је укључен у „Атланску повељу“ (*The Atlantic Charter*)⁶. По завршетку Другог светског рата ово начело сматрано је препознатљивим средством за развијање пријатељских односа међу државама и као такво се нашло у члановима 1. и 55. Повеље Уједињених нација.⁷ Међутим, оно у овој Повељи није добило прецизно значење, те је касније у међународним документима, али и пракси држава додатно разрађивано. Упоредо са начелом самоопредељења, у међународном праву постоје и уговори који максимално наглашавају територијалну целовитост међународно признатих држава, на пример Завршни акт КЕБС-а.

Самоопредељење кроз историју

Историја овог важног начела указује да су се његово схватање и примена

⁵ Томас Вудро Вилсон, 28. председник САД (1913 – 1921), добитник Нобелове награде за мир 1919. На Мировној конференцији у Паризу изнео је свој план у 14 тачака. У овом плану била је и идеја о оснивању Друштва народа.

⁶ Политичка декларација у 8 тачака о томе како би свет требало да изгледа у будућности, уговорена 14. августа 1941. током Атланске конференције у луци Аргентина на Њуфауленду у канадским водама између америчког председника Рузвелта и британског премијера Черчила, у којој се 3. тачка односи на самоопредељење

⁷ Повеља УН састављена је 26. 06. 1945. у Сан Франциску, а ступила је на снагу 24.10. 1945. доступна на <http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/387363/UNK.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, приступљено 12.02.2021.

мењали кроз време, али да је његов развој, по правилу, инструментализован да би био у служби моћних. Тек после тога зависио је од националне свести, жеље, снаге и одлучности народа/нација који су се на то право позивали. Нови век донео је капитализам и истакао визију демократског друштва у чијој основи је био политички либерализам и народни суверенитет. Догађаји који су на то пресудно утицали, а касније и иницирали настанак модерних држава, су Америчка револуција и Француска револуција. Осим што су мењале свет, ове револуције су изнедриле и термин *нација* (*lat. natio – рођење*) под којим се подразумева најшири облик окупљања људи заснован на одређеним правилима, на пример, заједнички језик. Политички, нација је група људи који себе доживљавају као природну политичку заједницу коју повезује солидарност, приврженост и патриотизам. Културно, нација је група људи који су повезани заједничким језиком, вером, историјом и традицијом, иако их некад одликује и културна разноликост (Бодрожих, 2012). У идеалним условима, национална држава би подразумевала да се подударају границе државе и нације. Међутим, у модерним државама овај модел је неостварив.

Модерно схватање права на самоопредељење потенцира поштовање територијалног интегритета држава, али није лишено интереса међународних фактора, који је најчешће пресудан у остварењу истог. Ван колонијалног контекста или стране окупације, базира се на питањима људских права, што наводи на закључак да форсира унутрашње самоопредељење и режим заштите мањина. Да и даље пресудно зависи од моћи и интереса великих, говори и пример Косова и Метохије.

Република Крим

Крим, односно Кримско полуострво налази се између западне обале Азовског мора и северног дела Црног мора и везано је са југом Украјине земљоузом Перекоп, ширине 8 км. Главни град је Симферопољ са око 340 000 становника. Цело Кримско полуострво има површину 27 000 км², док је површина саме Републике Крим, без Севастопоља, 26 081 км². Морска обала уз Азовско и Црно море протеже се на више од 2 500 км. Севастопољ, град и лука на југозападу полуострва, представља засебну административно-територијалну целину и има посебан статус још из доба СССР-а. Тај статус задржао је у независној Украјини, али и сада у Руској Федерацији.

Након тешких руско-турских ратова у 18. веку из којих је Русија изашла као победница, Крим је ушао у састав Руског царства. За њега су се борили неки од највећих руских војсковођа, Александар Суворов, Михаил Кутузов, Петар Румјанцев, али и писац Лав Толстој. Царица Катарина је присајединила Крим Русији 1783. године, а у Ахтјарски залив 1784. године упловљавају руски бродови и започиње формирање руске Црноморске флоте и изградња луке Севастопољ („величанственог града“). Са полуострва су потискивани Татари и Турци, а спровођена русификација простора. Процењује се да је у време Кримског рата (1853 – 1856) око 400 000 Татара отишло углавном у Турску. Припајањем Крима, геополитичке позиције Русије су ојачане.

У оба светска рата Крим је много је страдао. Напад на СССР (1941) започео је, између осталог, и бомбардовањем Севастопоља и Црноморске флоте од стране Немаца. Окупација Крима трајала је до априла 1944. године када су почеле борбе за његово ослобођење. После ослобођења око 200 000 кримских Татара депортовано у централноазијске делове СССР-а, под оптужбом да су сарађивали са окупатором. Истовремено, почело је насељавање полуострва становништвом из других крајева и области СССР-а. Севастопољ је у рату био потпуно уништен, а његова обнова у почетку је споро текла. Због тога што је био важна војно-поморска база, издвојен је из састава Кримске области и постао самостална административно-територијална јединица, која је била директно потчињена руској републичкој власти (РСФСР), односно савезној власти (СССР). На иницијативу Хрушчова, тадашњег председника СССР-а, 1954. године Крим је из руске ушао у украјинску федералну јединицу. Проблем је настао кад се 1991. године огромна совјетска држава распала. Русија је била сукцесор државе, али је њена геостратешка и геополитичка позиција изгубила на значају. Смањена јој је државна територија, а економија је доживела потпуни слом. Односи Украјине и Русије били су осенчени противречностима. Прозападна политичка елита Украјине покушавала је да спроведе „украјинизацију“ земље и асимилацију руског и рускојезичког становништва и његово одрицање од заједничке историје, културе и веза са Русијом (Милошевић, Лазић, Матијашевић, 2017), што је наишло на отпор код руског народа.

Становништво Крима

Етничка слика Крима мењала се кроз историју. Према попису из 1897. године имао је 546.592 становника, а 2014. године 2.284.769 становника. Кретање броја становника према подацима из пописа (Табела 1.) указује да је број Руса, Украјинаца и Белоруса после анексије Крима 1783. растао све до распада Совјетског Савеза. Остало становништво се у неким периодима бројно увећавало или смањивало, зависно од међународних и унутарсовјетских услова. Етничка заступљеност није равномерна. Учешће Руса у етничкој структури полуострва је највеће у Севастопољу и југоисточном приобалном појасу, а процентуално најмање у северним пределима, док је заступљеност украјинског и кримско-татарског становништва обрнута. Пре два века кримски Татари су чинили преко 80% кримског становништва, док их је према попису из 2014. око 13%. Расељавање кримских Татара са полуострва почело је у време Руског царства, а велико етничко чишћење десило се 1944. године када су, због оптужбе за сарадњу са Немцима, депортовани у средњу Азију и Сибир, заједно са 70 000 Грка и 14 000 Бугара и других националности.

Народ Време	Руси	Украјинци	Татари	Белоруси	Јермени	Јевреји	Остали	Укупно
1897.	180.963 33,11%	64.703 11,84%	194.294 35,55%	2.058 0,38%	8.317 1,52%	24.168 4,42%	72.089 13,19%	546.592
1926.	301.398 42,2%	77.405 10,6%	178.094 25,1%	3.842 0,5%	10.713 1,5%	45.926 6,4%		713.823
1939.	558.481 49,6%	154.123 13,7%	218.879 19,4%	6.727 0,6%	12.923 1,1%	65.452 5,8%		1.124.429
1959.	858.723 71,4%	267.659 22,3%		21.672 1,8%		26.374 2,2%		1.201.517
1979.	1.460.980 66,9%	547.336 25,1%	5.422 0,2%	45.000 2,1%				2.184.000
1989.	1.629.542 67%	625.919 25,8%	38.365 1,6%	50.045 2,1%	2.794 0,1%	17.371 0,7%		2.430.495
2001.	1.450.400 60,4	576.600 24%	258.700 10,8%	35.000 1,5%	10.000 0,4%	5.500 0,2%		2.401.200
2014.	1.492.078 67,9%	344.515 15,7%	277.336 12,6%	21.694 1,0%	11.030 0,5%	3.144 0,1%		2.284.769

Табела 1. Демографска структура Крима од 1897. до 2014.

Крим као део Украјине после распада СССР

Кримско полуострво је кроз векове познато као место сукоба и противречности. Пред сам распад СССР-а 1991. године у Кримској области је спроведен референдум и вољом 94% бирача, Крим је вратио статус Аутономне Совјетске Социјалистичке Републике. У мају 1992. године Кримски парламент проглашава независност и доноси устав који је садржавао одредбу о институцијама као што је Председништво Крима и Кримски парламент. Устав није предвиђао Крим као део Украјине, па је сутрадан, под притиском Кијева, измењен и допуњен одредбом која каже да је Крим саставни део Украјине. У марту 1995. године донет Закон Украјине о статусу Крима, којим је укинут кримски устав и затворена Канцеларија председника Крима. Сви кримски закони и уредбе који су били противречни украјинским, тада су стављени ван снаге. Од јуна до септембра 1995. године Кримом управља тадашњи украјински председник Леонид Кучма посебним председничким Декретом. Кримски парламент подређен је украјинској Врховној ради. У октобру 1995. године Кримски парламент усваја нови Устав, али Врховна рада га потврђује тек пошто је усклађен са Уставом Украјине. Изнети подаци говоре да од почетка независности Украјине, чак и пре, постоје несугласице са становништвом Крима. Од времена кад је Украјина постала независна држава (24. 08. 1991.) њена економија је трпела пад. Земљу је потресала хиперинфлација и незапосленост, а све то заједно довело је до осиромашења становништва. Држава се стабилизовала око 2000. године, али животни стандард је споро растао. Све ово осећало се и на Криму. Ситуацију је додатно отежавала чињеница да држава споро проналази решења за кримске Татаре који су се у међувремену у великом броју вратили на Крим. У неуређеном и несигурном окружењу почиње на цвета нелегална економија и криминал. Доста становника Украјине трајно је напустио њену територију у потрази за бољим и уређенијим животом. Када је Крим 2014. године спровео референдум и прикључио се Русији, због насталих политичких несугласица, Украјина је изгубила највећег економског партнера, због чега њена привреда поново стагнира. Окретањем западу и ЕУ, ситуација је донекле побољшана, али и даље стандард већине грађана споро расте.

Крим данас

Непуних осам година после референдума и отцепљења, ситуација на Криму се различито доживљава, јер свака од заинтересованих страна се држи свога наратива. У изворима наклоњеним Украјини могу се наћи подаци да се на полуострву ништа није променило боље и да многи становници не виде побољшање ситуације, док се у изворима блиским Русији наилази на податке да је РФ уложила доста средстава да би унапредила и олакшала живот свих Кримљана. Оно што је неспорно, 2018. године је изграђена директна веза са Русијом подизањем Кримског, односно Керчког друмско-железничког моста (18,1км дужине), којим је спојен град Керч (РФ) и Кримско полуострво. Осим што се посвећује пажња путној и другој инфраструктури, ради се на подизању привредног и туристичког потенцијала острва. Изналазе се начини да се острву обезбеди струја и пијаћа вода која му је ускраћена после отцепљења. Као део позитивних промена наводе се и следеће чињенице: већина становника Крима добила је руске пасоше, плате су порасле три пута, а цене 30%. Извори наклоњени украјинској страни негирају претходно речено. Истина је најчешће негде на средини. После тако велике и изненадне промене у животу грађана, очекивано је да се појаве и неке потешкоће и несналажења.

Референдум, самоопредељење и припајање Републике Крим Руској Федерацији

Корене одлуке да народ Крима приступи референдуму 2014. године треба тражити у дубокој економској и политичкој кризи у којој се налазила Украјина, али и потиснутој жељи Кримљана за самосталношћу из 1991. године, пре распада СССР-а. Украјинска криза доживела је врхунац 21. новембра 2013. године када је тадашњи председник државе Јанукович одбио да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ на састанку у Виљнусу. То је протумачено да се украјинско руководство одлучило за очување економских односа са Руском Федерацијом. Непосредно пре непотписивања поменутог Споразума, РФ је Украјини, сагледавајући њену економску ситуацију, понудила економску помоћ. Одлука председника Јануковича поделила је грађане Украјине на два блока, један који је био оријентисан проевропски (предводила га је политичка опозиција) и други који је био задовољан због одбијања Споразума са ЕУ. Проевропски оријентисани блок повео је протесте који су започели на Мајдану – главном тргу у Кијеву, чим је одлука о одбијању Споразума објављена. Потез председника, протумачен као „затварање врата

европским перспективама“ и окретање Руској Федерацији, утицао је на повећање броја грађана који протестују на тзв. Евромајдану. Испоставило се да *Евромајдан* предводе лидери опозиционих партија Јањецук, Кличко и Тјањибок, којима су се придружиле радикалне националистичке групе уједињене у организацију „Десни сектор“. Протест је убрзо ескалирао у отворено насиље. То појачава незадовољство и почињу демонстрације великих размера са више десетина жртава. Одговор украјинског парламента на протесте и нереде у земљи дат је кроз девет рестриктивних закона који су имали циљ да ограниче/зауставе протесте, али пошто нису дали резултат, Врховна рада их је укинула. Незадовољни грађани захтевају да Влада поднесе оставку и распише ванредне председничке и парламентарне изборе. У јануару 2014. године, неколико сати пре суспензије рестриктивних закона, премијер М. Азаров поднео је оставку. Међутим, политичка опозиција и демонстранти настављају протесте и насиље се повећава, праћено до тада највећим бројем жртава. У Кијеву, 21. фебруара председник Јанукович са вођама опозиције потписује споразум за смиривање кризе, уз посредовање ЕУ. Међутим, већ следећег дана Јанукович је смењен, а парламент је именовао О. Турчинова за привременог председника, који је расписао изборе за 25. мај 2014. године. Након свргавања са власти, Јанукович се најпре склонио на Крим, а потом у Русију. Истовремено са одласком председника Јануковича, у главном граду Крима Симферопољу и Севастопољу, али и на југоистоку земље, организују се протести проруски оријентисаног становништва. Они на Криму заузимају аеродроме, владине зграде и друге објекте, подстакнути изјавом председника Врховног већа Крима да је „предаја Крима Украјини 1954. године била грешка коју треба исправити“ (Юрченко, 2017).

Догађаји који су се одвијали у Украјини довели су до отвореног сукоба између дела друштва и власти, откривајући бројне линије подела у животу земље. Јачање радикалног национализма, рушење споменика совјетске и руске историје, претња да се укине закон „О основама језичке политике“ који је предвиђао двојезичност у регионима са националним мањинама, напад на позиције Руске православне цркве Московске патријаршије, ширење страха код неистомисљеника и антируска реторика нових украјинских власти, погибија кримских специјалаца у Кијеву и претње слањем „возова пријатељства“ са активистима на полуострво Крим, као и покушај проукрајинских снага да организују „евромајдане“ на Криму, изазвале су народно негодовање и оштро реаговање становника Крима. Незадовољство Кримљана

политиком Кијева, које је постојало кроз цео украјински период кримске историје, постало је током кризе видљивије. Активности проруски оријентисаног дела кримске интелигенције и проруских организација („Руско јединство“, „Руски блок“, „Унија“), као и „Руска заједница Севастопоља“ и „Севастопољ-Крим-Русија“ ишле су у правцу заступања својих интереса на полуострву. Од децембра 2013. до фебруара 2014. године Врховни савет Аутономне Републике Крим и његово председништво упутили су неколико апела председнику државе и Врховној ради са позивима да успоставе ред у земљи, зауставе насилну смену власти и да заштите кримску аутономију.

У атмосфери појачане активности радикалних националиста у Кијеву, Врховни савет АР Крим упозорио је руководство земље да Кримљани неће учествовати на нелегитимним изборима, да неће признати њихове резултате и да „неће живети у Бандеровској Украјини“.⁸ Као последица свега реченог на дневни ред је дошло питање практичне расправе о самоопредељењу Крима и његовом поновном уједињењу са Русијом. 18. фебруара Кримљани су почели да се окупљају испред Врховног совјета у Симферопољу, тражећи одвајање од Украјине. У току протеста било је сукоба са припадницима радикалног крила кримских Татара, који су слабљење централне власти у Кијеву покушали да искористе за своје радикалне циљеве, а са друге стране служили су као противтежа „кримским сепаратистима“, односно проруски оријентисаним грађанима и организацијама. У ситуацији када су националисти јавно претили физичким насиљем над породицама припадника специјалних јединица (*Беркут*), Севастопољци су стали у њихову одбрану. На годишњицу Совјетске армије, 23. фебруара, у Севастопољу је одржан митинг на коме је било преко сто хиљада људи који су изјавили да одбијају да признају одлуке нових украјинских власти и да захтевају повратак Севастопоља Русији и ангажовање Црноморске флоте да их заштити. Учесници митинга изабрали су новог градоначелника и предложили одржавање градског референдума. У Симферопољу су истовремено одржана два митинга, присталица и противника догађаја у Кијеву. Од тог догађаја почиње тзв. *Кримско пролеће*, односно процес отцепљења Крима од Украјине и његово поновно уједињење са Русијом. 26. фебруара понављају се сукоби између учесника два митинга, проруског и проукрајинског, али представници супротстављених страна

⁸ Степан Бандера, контроверзна личност украјинске историје 20. века; за једне злочинац, за друге национални херој; одговоран за страдање Пољака и Јевреја у 2. светском рату; на њега је извршен атентат у Немачкој од стране совјетског агента 1959.; Савремена Украјина га слави као борца за независност Украјине и националног хероја.

успевају да смире сукоб, у коме су страдале две особе. У раним јутарњим часовима 27. фебруара зграде Врховног савета и Савета министара Крима заузели су наоружани људи, након чега су на њима истакнуте руске заставе. Републички парламент Крима преузео је пуну одговорност за све што се дешава на Криму и позвао на референдум да се побољша статус аутономије. Референдум је најпре заказан за 25. мај, а затим је време померено на 30. март, да би коначна одлука била 16. март. С. В. Аксјонов је изабран за председника нове владе, који је донео одлуку да се координира рад кримске народне милиције и руског војног особља на разоружању украјинских полицајаца и војних јединица, како би се избегло крвопролиће. Јединице кримског „Беркута“ и милиције контролисале су Перекопску превлаку и правце којима је Крим копном повезан са Украјином. Председник Аксјонов се 1. марта обратио руском председнику са молбом да помогне у обезбеђивању мира на полуострву. Председник Русије је истог дана поднео Савету федерације Руске Федерације апел „О употреби трупа РФ на територији Украјине“ (Юрченко, 2017). Савет је на хитној седници усвојио резолуцију као основ за реаговање на ванредну ситуацију у Украјини, која је настала у условима државног удара и као таква представљала опасност по животе руских грађана и војног особља стационираног у АР Крим и Севастопољу.

Представници власти Крима преговарали су са руководством кримских Татара о постизању компромиса и њиховом учешћу у властима у настајању. У овим преговорима учествовали су и представници Татарстана који су стигли на Крим. Руски председник је 4. марта најавио право Русије да употреби сва средства да заштити грађане у случају опасности по њихове животе на Криму. Врховни савет АР Крим одлучио је 6. марта да се одржи референдум на целом Криму, укључујући и Севастопољ, а у вези са придруживањем Руској Федерацији. Референдум је заказан за 16. март 2014. године. У међувремену, 11. марта Врховни савет је усвојио Декларацију о независности и намери да Крим постане део РФ, за коју је гласало 78 од 100 посланика (Юрченко, 2017). У складу са Декларацијом назив републике се мења из АР Крим у Република Крим. Такође, усвојена је посебна резолуција „О гаранцијама за обнављање права кримскотатарског народа и њихову интеграцију у кримско друштво“, према којој је кримским Татарима гарантовано 20% места у органима власти, званични статус кримскотатарског језика, паралелна имена насеља и усвајање петогодишњег плана развоја. САД и ЕУ нису признале легитимитет расписаног

референдума позивајући се на став да одлуке о Криму могу да доносе искључиво украјинске власти а не становници Крима.

Дана 16. марта 2014. године одржан је референдум на Криму и у Севастопољу. Гласачки листићи на три језика, руском, украјинском и кримскотатарском, садржавали су два питања: „Да ли сте за поновно уједињење Крима са Русијом као субјектом Руске Федерације?“ и „Да ли сте за обнављање Устава Републике Крим из 1992. и за статус Крима као дела Украјине?“ За референдум је регистровано 135 посматрача из 23 земље. Акредитовано је 623 новинара из 169 медија. Резултат референдума је био следећи: од 83,1% Кримљана који су учествовали на референдуму 96,77% је гласало за поновно уједињење са Русијом, а у Севастопољу од 89,5% изашлих на гласање, 95,6% је гласало за уједињење са Русијом. На основу народне воље, Врховни савет је прогласио независност Крима и обратио се, као и Градско веће Севастопоља, руководству Руске Федерације са предлогом да се укључе у састав Русије. 18. марта 2014. године потписан је међудржавни споразум о пријему Крима и Севастопоља у РФ и о стварању Кримског федералног округа. Ови догађаји потврдили су значај народне воље као геополитичког фактора.

Међународна реакција на овај догађај није била благонаклона. Осудиле су га Г7, НАТО, ЕУ и Савет Европе. Генерална скупштина УН је 27. марта 2014. године усвојила Резолуцију о територијалном интегритету Украјине. Парламентарна скупштина Савета Европе је 9. априла осудила поступке Русије, а Врховна рада Украјине је 15. априла усвојила закон којим се АР Крим и град Севастопољ проглашавају територијама које је окупирала РФ (Јурченко, 2017). Одбијање Русије да прихвати захтеве западне заједнице довело је до наглог захлађења односа и до увођења политичких и економских санкција Русији, а посебно Криму. Иницијатор увођења санкција биле су САД и председник Обама (*B. Obama*). Већ средином марта ступио је на снагу пакет санкција који је подразумевао замрзавање средстава банака, заплену имовине и увођење визних ограничења за лица која се налазе на посебним списковима, као и забрану америчким компанијама да послују са појединцима и организацијама на Криму и у Русији. ЕУ је забранила амбасадама земаља чланица Уније у Руској Федерацији да издају све врсте виза становницима Крима. После тога следило је још неколико одлука за проширење и поштравање санкција, под различитим изговорима. Плашећи се да изгубе место на међународном тржишту,

многе компаније су избегле да раде на Криму, што је створило различите потешкоће становницима полуострва.

Пример Крима одиграо је значајну улогу у активирању покрета присталица федерализације Украјине, посебно на југоистоку земље. Регионални савети почели су да преузимају власт у своје руке. У Доњецку и Луганску су изабрани „народни гувернери“. Недуго потом исказана је иницијатива за одржавање референдума после којих су проглашене Доњецка Народна Република и Луганска Народна Република.

Нове украјинске власти су предузеле мере за сузбијање протестних покрета у немирним регионима уз помоћ „евромајданских активиста“, снага националне гарде и оружаних формација националрадикала. Као последица супротстављених мишљења десили су се трагични догађаји у више градова Украјине, Запорожју, Харкову и Одеси. Ови догађаји у којима је више десетина грађана на веома окрутан начин изгубило животе, показали су какав су сценарио избегли становници Крима.

Сукоб на југоистоку Украјине и даље је актуелан. У међувремену су потписана два споразума од којих се очекивало смиривање напетости и мирно решавање сукоба на овим просторима, познатих под називима „Минск 1“ и „Минск 2“, али док настају ови редови, сведочимо о звецкању оружја и са руске и са украјинске стране, јер Украјина има политички проблем који није лако решити.

Право на самоопредељење у случају Републике Крим

У атмосфери притисака и политичких ограничења, на је Криму дочекана 2013. година и покушај Украјине да се приближи Европској Унији, верујући да ће то донети бољи живот њеном становништву. Са друге стране, САД су веома добро разумеле значај украјинске територије и државе Украјине и њен однос са Русијом, који су на сваки начин покушавале да спрече. Председник Кучма разумео је да је неопходно да балансира између три центра моћи, САД, ЕУ и РФ, а то није било лако. Брзо се испоставило да запад даје обећања, а Русија енергенте по повољним ценама, кад је неопходно и на кредит.

У таквим околностима народ Крима доноси одлуку да изађе на референдум и да се позове на право на самоопредељење.

Украјинске власти негирају то право и наглашавају да је Украјина унитарна држава и да њене административне јединице немају право да одлучују о властитом статусу. Критикује се и мењање термина за одржавање референдума, који је максимално скраћен, од 25. маја на 16. март. Истиче се да је то време које није у складу са роковима за референдум у националном украјинском законодавству. У том случају се пренебрегава одредба међународног права која каже да је право на самоопредељење право које припада народу, а не територији.

Примедбе се стављају и питањима која су на референдумском листићу написана на три језика (руском, украјинском, кримскотатарском), а до тада је коришћен само украјински језик. Такође, противници самоопредељења Крима тврде да он није био у складу са признатим процедуралним нормама. Позивају се на Париску повељу из 1990.⁹ која идентификује демократске захтеве за признавање нових држава. На ово запажање заговорници кримског самоопредељења одговарају да Крим није засебна држава и да не тражи међународно признање.

Противници кримског референдума наводе да је он поткопао политичку стабилност Украјине, па га многи узимају као пример илегалног иредентизма¹⁰ приказаног као демократски процес. На другој страни јавља се аргумент о историјском праву Русије на Крим и то се поткрепљује чињеницом да је Украјина добила Крим занемарујући све претходно наведене аргументе и да се то десило у совјетском тоталитарном режиму.

Противници кримског самоопредељења кажу и да је референдум противан украјинском уставу у члану који се односи на суверенитет. Истина је да је право на самоопредељење увек у супротности са територијалним интегритетом и да се оба не могу истовремено остварити. Иако они који подржавају Украјину наводе да је случај Крима преседан у међународним односима, као пример који то оспорава наводи се случај Косова. На вишенационалном Косову није спроведен референдум. Његова самосталност проглашена је изјашњавањем само посланика једне националности у косовском парламенту.

⁹ Париска повеља за нову Европу донета 21. новембра 1990. на заседању представника држава или влада учесница Конференције о европској безбедности и сарадњи

¹⁰ Иредентизам – назив за националистичке покрете и идеологије који се залажу за мењање државних граница како би етничке мањине које живе на поједином подручју дошле под власт државе где чине већину.

Криму, односно Русији се приговара јер је приступила спашавању својих држављана у иностранству и што су они користили право на самоодбрану. На супротној страни стоје аргументи да је насиље у Украјини толико ескалирало да је у сукобима страдало много десетина грађана и полицајаца и да је ситуација претила да се отме контроли. Додатни аргумент је да на референдум на Криму нису изашли представници само руског народа, већ сви становници полуострва. У том смислу није било дискриминације по националној основи, а резултат референдума указује да су сви становници подржали самоопредељење. Овде је термин *народ* узет у значењу свих становника једног простора, а не у етничком смислу.

Противници кримског самоопредељења оспоравају „интервенцију по позиву“ коју је спровела Русија. Наводе да се она користи као скраћени израз за војно интервенисање страних трупа на позив одређене државе¹¹. У изворима који долазе са руске стране стоји да је председник Крима тражио помоћ од Русије, а у литератури се може наћи податак и да је одлазећи председник Јанукович тражио да Русија војно интервенише у његовој земљи. Противници самоопредељења наводе да циљ руске интервенције није био успостављање мира и демократских односа, већ припремање терена за сецесију Крима. Аргумент који користи Русија је да она није насилно извршила анексију Крима, већ да су његови становници изразили жељу да буду део РФ. Према руским изворима, руска војска на Криму није оружаном интервенисала, већ је обезбедила услове да се референдум спроведе у мирним околностима и да становници Крима могу слободно да искажу своју гласачку вољу.

У оспоравањима кримског самоопредељења чешће се се наводе одредбе резолуција и декларација које је „прекршила Русија“ у кримском случају, него што се аутори баве разлозима због којих је једна област, која је неколико стотина година припадала Русији, покренула поступак да се тамо врати. Историјско право, као једно од права које међународно законодавство признаје као разлог за самоопредељење, у тим оспоравањима се не узима у обзир. Занемарује се и покушај украјинизације простора и претња силом, што заговорници самоопредељења сматрају битним разлозима.

Пример односа Украјине и Русије још једном је потврдио да у међународном праву постоје различита тумачења сличних случајева. Право има своја начела, али

¹¹ Шире о морално-правним контроверзама које нужно прате све интервенције у: (Бабић, Бојанић, 2008)

примена права зависи од моћи онога ко право тумачи. У овом случају моћ је била на страни Русије.

Припајање Републике Крим Руској Федерацији

Политичка превирања у Украјини крајем 2013. године и почетком 2014. године била су пресудна за руско-украјинске односе. Русија је користила све полуге моћи да би утицала на Украјину и блокирала њено окретање ка ЕУ, што су крајем фебруара почели и да операционализују. Користећи елементе хибридног рата¹², вешто су извели војну акцију спровођењем војних вежби на граници са Украјином. Мање је позната, али и не мање важна, и примена савремених инфо-комуникационих технологија и друштвених мрежа у овом случају. Украјина је била заузета унутрашњом политичком нестабилношћу и није довољно обратила пажњу на Крим. Русија је своју акцију на Криму пажљиво испланирала. Током фебруара у Севастопољу и у Симферопољу организовани су протести сепаратиста. Сматра се да су их организовали руски држављани потпомогнути агентима руских тајних служби. Необележене наоружане групе запоселе су неколико државних институција на Криму, а војници у зеленим униформама без ознака и чинова, тзв. „зелени људи“ појавили су се на више места на Криму, а касније и у источној Украјини. Сматра се да је акција припајања Крима Русији започела 20. фебруара и да је трајала до средине марта. Руси су помоћу специјалних снага и морнаричке пешадије запосели све украјинске војне базе и блокирали бродове на Криму. Цела операција спроведена је уз минималну употребу силе, јер се Русија ослањала на фактор изненађења и тактику застрашивања. У року од три недеље успели су да заузму Крим, разоружају украјинску војску и блокирају комуникациону инфраструктуру, користећи кибернетичку надмоћ.

Оправданост феномена Републике Крим

¹² Хибридни рат – врста војне стратегије у којој се конвенционална средства ратовања комбинују са разним неконвенционалним средствима попут деловања паравојних формација, спровођења економских мера, као што су санкције, затим ширења пропаганде, лажних вести, утицања на морал обе стране, а у последње време и извођење сајбер операција према противничкој страни. Шире у: (Панарин, 2019)

Крим је постао пример на коме се јасно види подељеност савременог света и његове многобројне неискрености и искривљени погледи на стварност. Запад, са кога је потекла идеја о независности, једнакости, равноправности народа и народној суверености, као да је ове идеје резервисао за себе. Исток, који све више јача, у међународном праву тражи начине да исправи неке „историјске неправде“, као и оправдање за поступке којима прибегава. Из тог разлога Република Крим представља пример око кога се међународна заједница тешко и невољно усаглашава. За Украјину и њене савезнике она је пример флагрантног кршења међународног права и зато је кажњена увођењем санкција, заједно са Русијом под чијим окриљем се сада налази. За Русију је она пример позитивне примене начела о самоопредељењу утемељеног на међународном праву.

Остаје отворено питање где је истина и шта је морално. Није познат пример у историји да је једна држава само на основу позитивног права пристала да део своје територије препусти другој држави. Обично се у таквим ситуацијама примењивала моћ, сопствена или са стране, добијена од пријатеља и/или савезника. У случају Крима право и моћ су вешто укомпоновани. Право је било транспарентно, а моћ прикривена.

О моралној позадини овог феномена није лако говорити, али ако ситуацију посматрамо кроз призму људских права, онда је оправдано да становници Крима желе да обезбеде право на живот, сигурност, рад, развој, слободу, културу, језик и веру. С друге стране, у међународном праву, упоредо са правом на самоопредељење, постоји забрана мешања у унутрашње ствари других држава, у овом случају унитарне Украјине. Зато овде остаје питање шта је прече и на њега је тешко одговорити. Заправо, Крим је случај где се морална и правна оправданост донекле међусобно искључују¹³.

Закључак

У међународноправној теорији и даље је недовољно јасно како се начело самоопредељења примењује у пракси. Проучавајући практичне примере сецесија, уочава се да је међународна заједница често дубоко подељена по овом питању и да се понаша у складу са својим, а не у складу са интересима народа који пате. Крим је у

¹³ Шире о разликама између моралних и правних норми у: (Станар, 2021, стр. 67-73)

том смислу специфичан. Он је на изврстан начин отет из састава Украјине од једне светске силе (Вучић, 2020, стр.392). Из тог разлога је упитна морална оправданост његовог самоопредељења. Његова правна оправданост је делом доказива, а делом представља преседан у међународним односима, слично Косову. Може се рећи да је Русија својим укључивањем у догађаје на Криму на изврстан начин предупредила догађаје који су у будућности могли да доведу до отвореног ратног сукоба.

Практично, да се отцепљење Крима сада оспори и да се он поново врати Украјини било би могуће једино након војне интервенције других великих сила против Русије. То у овим околностима не делује изводљиво.

Литература

Бабић, Ј. (2019). „Краљевства и царства“. У Костић, А. (ур.), *Државни поредак: суверенитет у времену глобализације* (pp. 47-64). Београд: САНУ.

Бодрожић, Ђ. (2012). „Нација на западу – порекло и суштина“. *Политичка ревија*, Vol. 31 (1): 81-96

Бурсаћ, С. (2010). „Право на самоопредељење народа“. *Међународни проблеми*, 2:276-313.

Вучић, А.М. (2020). „Одлуке Велике народне скупштине из перспективе савременог међународног права“. *Зборник радова Правног факултета Нови Сад* 2020(1):383-404.

Гавриловић, Б. (2013). Историја права на самоопредељење, доступно на <http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/11/Istorija-prava-na-samoopredeljenje.pdf>

Милошевић, С., Лазић, Ж., Матијашевић, М. (2017). „Геостратешки положај Крима као чинилац безбедности црноморског региона“. *Војно дело* 3/2017: 43-62.

Станар, Д. (2021). *Етика међународне политике*. Београд: Добротољубље.

Юрченко С. В. (2017). «Крымская весна» и воссоединение Крыма с Россией. *Електронний научно-образовательный журнал «История»*.

Babić, J. (2014). „Jedan svet i mi u njemu – prilog kritici globalizacije“. *Strani pravni život*, Vol. 58 (3): 13-29.

Stanar, D.; Kajtez, I. (2019). “Delimitation of nations in the XXI century – are ethnical borders ethical? The problem of Serbian ethnical borders”. In Stanar, D.; Stojadinović, M. (eds), *Geopolitical and Security Challenges of Southeastern Europe* (pp. 77-102). Belgrade: CSP.

THE REPUBLIC OF CRIMEA AND THE RIGHT TO SELF-DETERMINATION

Summary

At the end of 2013, the political crisis in Ukraine led, among other things, to the holding of a referendum, the secession of Crimea and its annexation to the Russian Federation. Through an attempt to define the complex concept of self-determination, its title holder and historical development, an example of the application of this right in a specific historical case is highlighted. Differing views on the legal, political and historical reasons for the secession of Crimea confirm that there is no principled position in international law on this issue, but that it is subject to be instrumentalized by the great powers. Supporting the will of the citizens of Crimea, the Russian Federation used the opportunity to secure its political and military interests in that area.

Key words: self-determination, people, referendum, Republic of Crimea, annexation, Russian Federation, Ukraine

УДК: 26:28(569.4)
327(569.4:53)"19/20"

Политикологија

COBISS.SR-ID: 69532937

бр. 1/2022, год I, vol. 1.

Прегледни рад

стр. 70-83.

Рад примљен 20.04. 2022.

Рад прихваћен 21. 05. 2022.

ЈУДАИЗАМ И ОДНОС ИЗРАЕЛА СА АРАПСКИМ ЗЕМЉАМА

Маријана Грбић¹, дипломирани политиколог

Универзитет „Унион-Никола Тесла“

Факултет за међународну политику и безбедност

Београд

Резиме

Основна садржина овог рада своди се на детаљно анализирање јудаизма као религије и националне одреднице јеврејског народа, као и истраживање државе Израел у контексту настанка и односа са арапским државама. Поступним сагледавањем историје јудаизма, од најранијих библијских почетака приказана је суштина, а тиме и специфичности јеврејског народа, одосно, национализам који је целим путем прожет религијским аспектом. Освртањем на факторе који су утицали на настанак државе Израел, такође је указано на религијске факторе који су били неизоставни чинилац у том процесу, као и касније, у сукобима који су се десили, или се и даље дешавају између Израела и арапских земаља.

Кључне речи: религија, јудаизам, Израел, међународни односи, држава

Увод: настанак и основне одреднице јудаизма

¹ Мејл: grbic.maja@gmail.com

Назив јудаизам изведен је од: лат. Иудаисмус, оригинално од хебрејског *Yahaduh* = „Јудеја“. Ово је, у хебрејском језику, такође и препознатљива карактеристика јудејског народа. „Назив Јеврејин- потиче од хебрејске речи Иври (обала, пречанин, дошљак), касније пренете у грчки језик у облику Ебраиои након чега, доласком Јевреја преко Солуна реч добија свој словенски облик Јевреји (Меворах, Стојановић, Михаиловић, 2017)“ . Јудаизам проповеда веру у једног Бога, створитеља и учитеља свих људи. Његово име је Јахве, али због понизности Јеврејима није дозвољено да изговарају његово име. Јеврејска религиозност испољава се кроз послушност према Божији законима који су садржани у Хебрејској Библији, односно Старом завету. Стари завет је подељен на 4 дела и састоји се од: законских књига (Мојсисјево петокњижје, односно Тора), историјске, поучне и пророчке књиге. Поред Старог завета, посебно се поштује Талмуд, велика јеврејска збирка после-библијских учења, односно тумачења Старог завета, обредних правила, правних прописа, прича и изрека. Састављен је од Мишне (текста учења) и Гемаре (објашњења текста учења).

Јудаизам није само религија једног народа, већ и национална одредница. Припадност јеврејском народу подразумева и припадност јудаизму. А као што овде постоји не раскидива веза, тако постоји и веза са Обећаном земљом. Према Библији, Обећана односно Света земља простирала се од Египатске воде до реке Еуфрат и описана је као земља меда и млека, иако у стварности, Палестинска земља у то време била је неплодна, са ретким падавинама и не погодном климом. Између 23. и 20. века пре наше ере, ову област насељавала су племена Хананаца, који су значајни пре свега јер њихов језик представља пражезик библијског, хебрејског језика. Живот Хананаца, реметили су упади полуномадских племена, који су једним именом називани Аморејци (западњаци). Сматра се да Јевреји управо воде порекло од Аморејаца.

Од патријарха до Мојсија

„И рече господ Авраму: Иди из земље своје и из завичаја свога у земљу коју ћу ти ја показати. И учинићу од тебе велики народ, и благословићу те, и име твоје прославићу, и ти ћеш бити благослов (Библија, 2008)“. Према Библији, први патријарси били су Аврам, његов син Исак и унук Јаков, од којих се прати настанак јеврејског народа.

„Након што је Јаковљев син Јосиф доспео до високог положаја на фараоновом двору, Јаков и 11 његових осталих синова (праотаца дванаест израиљских племена) настанили су се на плодном земљишту Госема, уживајући Јосифову заштиту. Али, на самрти, Јаковљева последња и изразита жеља била је да не буде сахрањен у Египту, већ у земљи својих праотаца. Погребна поворка која је пратила Јаковљево тело као да је била проба за оно што ће се догодити много година касније (Голдберг, Рејнер 2003, 13)“. Јосифова племена су мислила да су се коначно стално населила у земљи Госен, али то није дуго потрајало. Када је на власт дошао нови фараон, прогласио је за врховног и јединог Бога, Бога сунца и на тај начин створио политеистичку религију на простору Египта. Услед такве одлуке, настали су немири који су разорили државу, а Јевреји су постали робови који су помагали у поновној обнови царства, све до Изласка из Египта., који је предводио Мојсије.

О Мојсију се зна само оно што се налази у Библији, премачему је он био усвјени син египатске принцезе који је одрастао на двору и никада није заборавио своје право порекло и свој народ. Свом народу био је учитељ и смеродавац. Мојсије је предводио избављење јеврејског народа из вековног ропства и излазак из Египта. Први значајан догађај за јудаизам као религију везује се за излазак из Египта, када је Јахве омогућио Мојсију да подели море на два дела и тако безбедно изведе јеврејски народ из Египта. Даље путовање Јевреје доводи у Синајску пустињу где се одиграва кључни догађај за јудаизам и целокупан јеврејски народ. Синајска објава је моменат у ком је Бог предао Мојсију камене плоче са исписане заповести и законе које су сви требали да науче, чему је сведожио цео јеврејски народ. „Оно што за Хришћане представља Хрисово васкрсење, то је за јевреје Синајска објава. Не постоји Јевреј који је активан верник, а да пориче тај значајан догађај на Синају. (Голдберг, Рејнер, 2003, 20)“

Обећана земља

Освајање “Обећање земље“, односно Палестине, било је крваво и тешко, али победом Јевреја над локалним племенима, створена је мултикултурална држава у којој су се различити народи окупили око вере у Јахвеа. Међутим, није било лако задржати освојене територије због сукоба са племеном Филистејаца. Према речима господина рабина Исака Асиела, Филистејци су били поданици фараона Рамзеса III (око 1175.-1144.г.п.Хр.) који

су се населили на обалском подручју, како би спречили нападе поморским путем на египатску државу. Палестина је добила име по овом народу. Ратови између Јевреја и Филистејаца водили су се из више разлога, али основни су били разлика у религији, као и то што су Филистејци имали монопол над производњом гвожђа, а самим тим и војну превласт. Најбољи и најверодостојнији опис овог вековног сукоба може се пронаћи у првој и другој књизи Самуиловој, Прве књиге о царевима, поглавља од 1-11.

Успони и падови Јудаизма и Јевреја

После смрти првој Јеврејског цара Саула, Филистејци, који су у то време контролисали земљу Израиља поставили су Давида за цара јудејске територије, али и области око ње. Велики цар Давид, остао је упамћен, јер не само да је проширио царство, протерао Филистејце из јудејске земље, већ је освојио и Јерусалим (око 1000. год. пре Христа). Преневши Ковчег завета у Јерусалим, он је тај град учинио верском престоницом царства, али га је такође прогласио и за своју политичку престоницу.

Давида наслеђује његов син, Соломон. Цар Соломон, остао је упамћен по својој мудрости. Успео је да сачува целокупно царство свога оца, али искључиво политичким умећем и чврстим савезима. Његово доба остало је запамћено и по великом напретку царства, положаја Јевреја, као и бројним грађевинама које су осликавале моћ царства. За јудаизам као религију, тада настаје и једна од најзначајнијих светиња- Храм., „Храм је саградио један архитекта из Тире. Изградња храма трајала је седам година- било је то земаљско боравиште невидљивог Јахвеа, одакле је он владао својим народом. Као највећа светиња, у дну храма налазио се ковчег, симбол савеза Јахвеа и Јевреја. (Голберг, Рејнер, 2003, 28)“

Око 920. г. п. н. е. долази до поделе великог царства на северни Израил и јужну Јудеју, што је ослабило обе новонастале царевине, па у 8. в. п. н. е. долази до покорвања Израиља од стране Асираца, а око стотину педесет година касније и Јудеје од стране Вавилона. Услед опсаде Јудеје од стране Вавилона долази до великог разарања земље, пустошење и уништавање биле су велике жртве, али највећа жртва за јеврејски народ било је рушење Јахвеовог Храма у Јерусалиму, јула 586. г. п. н. е.

После оваквог страдања једне државе, једног народа и њихове религије, многи се нису опоравили и пали су у заборав, али у примеру Јудеје и њених грађана то није био

случај.“Уместо тога, на рушевинама старе, створена је нова заједница, а тешкоће су допринеле настанку обновљене вере, прочишћене и узвишене. Изгнанство је био амбијент у коме је јудаизам настајао и добијао облик који ће задржати у будућим вековима. (Голберг, Рејнер, 2003,63)“

Вавилонско царство пролазило је кроз тежак период, како по питању унутрашњих немира тако и по питању спољних фактора угрожавања. Као резултат такве ситуације дошло је до слома царства. Персијски цар Кир, велики војсковођа тог времена, после краћег притиска, освојио је Вавилон 538. године пре Христа, а једна од првих његових одлука била је да се Јудејима омогући повратак у Јерусалим али и да им се одобри обнова храма. Око 515. године пре Христа Храм бива званично обновљени још једном преставља Јахвеов дом и светионик јудаизма за читав јеврејски народ. Његову светлост видели су и они који су били избегли у Египат и друге државе и убрзо су почели да се враћају у Јерусалим. То су били почетци обнове Јерусалима, али, пре свега, јудаизма.

Средином 4. Века пре Христа, Александар Македонски нанео је велике поразе Персијском царству, чиме га је у потпуности покорио, што је Јеврејски народ спровело од једног вазалног положаја до другог. Таква, новонастала, ситуација водила је до нових културних укрштања и акултурације. Велики број Јевреја, који су већ живели изван Јудеје, населио се у Александрију, па временом у потпуности прихватио грчки језик као матерњи, чиме је хебрејски изгубљен међу њима. С обзиром да се Грчки говорио у синагогама, било је потребно написати превод Торе, што доводи до настанка чувеног превода Седамдесеторице. Према легенди, сваки понаособ од 70 мудраца писао је сопствени превод а затим свој превод слагао са осталих 69, како не би дошло до погрешног превода или изокретања светих речи Торе.

После смрти Александра Македонског, његове територије деле различити освајачи, а јевреји бивају поново бачени у лош положај. Прво је, у освајању, храм био оштећен, а затим посвећен богу Зевсу, а јудаизам, као религија била је забрањена. Јевреји су одувек били народ који штити своје светиње и своју религију, па чим им се указала прилика ослободили су се тираније и 164. године пре Христа Храм бива „очишћен“ од свих симбола грчке религије и поново посвећен.

Наредни период, такође, је био уздрман борбама за власт и новом окупацијом, овог пута од стране Римске империје. Рим је за управника Јудеје поставио цара Ирода. Ирод није био вољен у свом народу, познат по насиљу и терору који је спроводио, по параноји због

које је погубио своју супругу, синове и целокупну ужу родбину, али такође познат и по великом броју позитивних ствари. Раскош царства показивао је кроз грандиозне грађевине, али она најграндиознија био је обновењ и дограђен Храм са својим двориштем. Иродов храм, у литератури је званично познат као Други храм.

У одмазди Римљана због једног срамотног пораза од стране Јевреја, 70. године пре Христа Други храм је нестао у пожару, а као подсетник и нада Јеврејском народу остао је његов западни зид, данас познат као Зид плача, и нада да ће на том месту једног дана нићи Трећи храм.

Јудаизам данас

Данас у свету има око 14 милиона припадника јудаизма и распрострањени су широм света. У Израелу живи око 7 милиона, док бар још толико, ако не и више живи у САД-у, Русији, Француској, и другим земљама света. “Према последњем попису становништва из 2011. Године у Србији живи 578 припадника јудаизма (Завод за статистику, 2011)”, међутим, према речима господина рабина Исака Асеил-а, а према статистици Јеврејских општина, овај број је око три хиљаде. Без обзира на то колико се разликују њихови обичаји, начин живота или познавање хебрејског језика, Јевреји су један народ, подељен само километрима, а уједињен својом историјом, претцима, патријарсима Аврамом, Исаком и Јаковом, уједињени јудаизмом.

Јевреји и настанак државе Израел

Од VII века нове ере већина Јевреја живела је у расејању, без своје матичне државе, која је била под влашћу Мухамедових следбеника. Одређени број остао је у својим домовима упркос новонасталој ситуацији. У расејању, јеврејски народ, успео је да сачува своју традицију, културу, језик и обичаје, али пре свега свест о обнови своје матичне државе и изградњи Трећег храма. У 19. веку стварају се услови за реализацију тог плана.

У 19. веку, међу расутим Јеврејима појављује се идеја **еманципације**. Еманципација је подразумевала да би Јевреји требали да припадају нацијама у којима живе, а да се разликују само по верској основи. Расправа, на ову тему, водила се између радикалних твораца

идеје, реформиста и конзервативаца, који су били против. Реформисти су, такође, заговарали деградацију хебрејског језика у необавезне као и промену великог броја обичаја којису вековима поштовани и практиковани. Временом, пронађено је средишње решење у коме је закључено да: “Стриктно придржавање традиције не би угрозило јеврејско настојање за остварењем еманципације, јер Јевреји нису били уједињени на националној већ на духовној основи, обавезом поштовања божанских закона те су могли да постану немачки грађани у Немачкој, француски у Француској... (Голберг, Рејнер, 2003,166) “

Еманципација, јеврејима је донела побољшање услова живота, укидање различитих облика ограничавања којима су били везани, могућност постављања Јевреја на позиције власти и разне друге слободе и могућности. Али тада долази и до појаве одбојности према Јеврејима, због њихове способности и брзог уклапања у друштво, а одбојност брзо прераста у антисемитизм. Према речима господина рабина Исака Асиела, антисемитизам је термин који је први употребио новинар Вилхелм Мар, покрштени син оца Јевреја. Термин помиње у тексту Победа јудаизма над немачким духом. Касније термин антисемитизам бива све чешће коришћен у антијеврејској пропаганди. Политички антисемитизам врхунац тог доба достиже када 16 мандата у немачком Рајхстагу освајају антисеминистичке странке. Антисемитизам није напредовао само у западној Еврпи, већ се и убрзано ширио на исток, све до Русије. Неправде су спровођене над великим бројем Јевреја, али највећа неправда и трагедија снаћи ће овај народ 40-ак година касније, о чему ће бити речи у даљем раду.

Ционизам

Термин ционизам води порекло од имена брда Цион (Сион) који се налази у источном делу Јерусалима и симболизује државу Израел. Према Библији, планина Сион помиње се као место на коме је Мојсије од Бога добио Божије заповести и законе.

Ционизам је политички, национални, јеврејски покрет који је имао за циљ поратак јеврејског наорда у Ерес Izrael (Земљу Израел). Овај покрет добија на значају услед повећанхог антисемитизма, који је све више угрожавао опстанак Јевреја.

Оснивач модерног облика ционизма био је Теодор Херцл који је у почетку имао идеју да било која територија коју би успели да добију могла би да постане домовина за Јевреје, али таква идеја убрзо је била преиначена и једина територија коју су желели била је Света земља, библијски поклон Бога јеврејима и земља оба храма.

Ционистички покрет је уз добру организованост и лобистички посао успео да издејствује документ који је представљао одскочну даску за настанак државе Израел, Балфордovu декларацију. Ова декларација била је писмо упућено лорду Родшилду, председнику Ционистичког савеза Велике Британије и Ирске, од стране британског министра спољних послова лорда Балфора. У писму стоји да: „Влада Његовог величанства гледа са благонаклоношћу на стварање националног огњишта у Палестини за јеврејски народ и уложиће највеће напоре како би олакшали постизање тог циља...”²

По добијању овакве подршке, ционистички покрет радио је на пресељењу јеврејског народа у Палестину, што организованим миграцијама, што индивидуално, како би се створио темељ за формирање државе Израел.

Израел

Држава Израел налази се на средњем истоку, омеђена Либаном на северу, Сиријом на североистоку, Јорданом на истоку и Египтом на југозападу. Граница Израела на западу још увек није дефинисана због нерешеног сукоба у појасу Газе. „На дан независности 2017.године укупна популација Израела износила је рекордних 8.680.000 становника“ (Маринковић, 2018).³

Израел је, према политичком уређењу, парламентарна република. Највиши законодавни орган је Кнесет са 120 чланова, а највишу власт у држави има председник владе. Главни град је Јерусалим, али та одлука није међународно призната, о чему ће бити речи у даљем раду. Као административно седиште користи се Тел Авив.

² Превод текста Балфордове декларације, доступне у формату фотографије на линку: https://sr.wikipedia.org/wiki/Датотека:Balfour_declaration_unmarked.jpg

³ Податци доступни на порталу Демостат, у чланку о Популациона статистика Израела; Доступно на линку: <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/populaciona-statistika-izraela/380>

Настанак државе Израел отпочео је Балфордовом декларациом, али је страдање Јевреја у Другом светском рату била прекретница у настанку Израела. Антисемитизам је достигао највише границе за време Другог светског рата и прерастао у Холокауст. Холокауст у ужем смислу представљао је систематски геноцид над Јеврејима од стране нацистичке Немачке на челу са Адолфом Хитлером. Убиства нису спровођена само на територији Немачке, већ и на окупираним територијама широм Европе као и у државама савезницама Немачке. Период концентracионих логора, гасних комора, монструозних убистава и незапамћених зверстава, најмрачнији је период у целокупној људској историји. У овом периоду не зна се тачан број страдалих, а помиње се цифра од шест милиона Јевреја.

Одлучност преосталих јевреје да се Холокауст више никада не понови да коначн обезбеде безбедно окружење за своје сународнике, као и воља победника- савезника довели су 14. Маја 1948.године до званичног оснивања независне државе Израел, а годину дана касније Израел је постао 39. држава чланица Уједињених нација.

Однос Израела са арапским земљама

Верске разлике као и преклапање политичких и геополитичких интереса чине однос Израела са арапским државама врло компликованим и неповољним. Ову односи су постали лоши од дана формирања државе Израел и почели су да се граде на ратном сукобу.

После распада Турског царства управа над областима данашњег Израела и међународно не признате Палестине припала је Великој Британији. Овај мандат траја је од 1917. До 1948. године. Управа Велике Британије престала је примењивањем плана Уједињених нација из 1947.године према коме би се Палестина поделила на две територије, јеврејску и арапску (око половине територије свакој држави), док је Јерусалим постао међународни град како би се избегли сукоби. Сукоби су уследили, јер су Јевреји били спремни на такав договор, док се арапске државе нису сложиле са тим.

Одмах по проглашењу државе Израел дошло је до сукоба између Израела са једне стране и Египта, Јордана, Сирије, Либана, Саудијске Арабије и не очекиваног Ирака, са друге. Исход је био изненађујући. Надмоћнији и надбројнији противници били су поражени од

Израела, а Израел није само задржао територије додељене повељом 181 Уједињених нација већ је и успео да прошири ту територију. Сукоб је окончан фебруара 1949. На Родосу, потписивањем примирја између Израела и Египта. Израел је тада почео са учвршћивањем државе и парламентарне демократије.

Догађај који је највише дефинисао односе Израела са арапским земљама је Шестодневни рат, који се одиграо 1967. године. Он је био резултат латентног сукоба који је трајао још од оснивања државе Израел, односно, од краја рата из 1948. године. Јако наоружање Египта, Јордана и Сирије будило је страх у Израелу и били су спремни на велики губитке, „у самом Израелу ископано је 10 000 гробова и припремљено 14 000 болничких места. У тајности пред јавношћу, јавни су паркови предвиђени за масовне гробнице, а хотели су припремљени за прихватање рањених (Хавел, 2013, 446)“. Превентивним нападима Израел је успео да шансе преокрене у своју корист и да од Јордана заузме Јудеју, источни Јерусалим и Самарију, а затим и Голанску висораван од Сирије, а токође и Синај и Газу који су били под египатском управом. За Израел, најзначајније је, свакако, заузимање источног Јерусалима и коначан долазак до најсветијег места, остатака Другог храма, односно Зида плача.

1973. године Израел је још једном претрпео напад од стране Египта и Сирије у Јом Кипурском рату. Сирији и Египту циљ је био потпуно уништење Израела, до чега није дошло. До данашњег дана долазило је до различитих, мањих сукоба, терористичких аката и напада између Израела и арапских држава. То време се не може назвати ратом, али ни миром.

Однос Израела и Палестине

Међународно, делимично призната држава Палестина полаже право на: Појас Газе, који се налази између Средоземног мора на западу, Египта на југу и Израела на северу и истоку; и Западну обалу, која се граничи са Јорданом на истоку и Израелом на северу, југу и западу. Дакле, ова два ентитета не деле копнену границу. За главни град проглашен је Јерусалим, али се као административни центар користи Рамала. Палестина је 15. Новембра 1988. године усвојила Декларацију о независности.

Сукоб је почео још пре формирања Палестине као државе, још од 1940-их, али основни разлог сукоба налази се у томе што Палестина захтева пуну независност од Израела, као и да израелске снаге напусте територије на које право полаже Палестина. Са друге стране, Израел има друге афинитете. Прем речима господина рабина Исака Асиела, јевреји не признају Палестинце за нацију, јер сматрају да су они вештачки створени када и Израел, како би чинили против тежу јеврејском народу. Док, такође, сматрају и да историјско и свето право на Западну обалу и појас Газе полажу Јевреји. Такође, обе државе за свој главни град сматрају Јерусалим, који је свето место за све три највеће религије света. Ту је и проблем повезан са великим бројем жртава са обе стране, а нити једни нити други своје жртве опраштају. Сукоби нису престали, нити се крај назире. Најоштрији сукоби воде се у појасу Газе, који је „од 2006. године под административном управо Хамаса (ББС,2021)“⁴, Палестинске, односно, исламске терористичке организације.

Голанска висораван и однос Израела и Сирије

Голанска висораван је простор између Израела, Либана, Јордана и Сирије. Овај простор је предмет сукоба, с обзиром да је Израел окупирао овај простор у Шестодневном рату 1967. године, а 1981. године га припојио својој територији. Припајање Голанске висоравни није међународно признато, већ за међународну заједницу претставља део Сирије.

Израел је са Сиријом потписао примирје 1974. године, међутим, с обзиром да ове две државе сматрају да су и даље у званичном рату, Уједињене нације су преузеле контролу над појасом између Израела и Сирије, како би се спречио сукоп између ове две државе.

Однос Израела и Египта

⁴ Доступно на линку: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13331522>

Већ сам навела рат у коме су ове две државе биле на супротним странама, што претставља сам почетак међусобног односа, који је касније имао различитих фаза.

1979. године потписан је мировни уговор између Израела и Египта и успостављени су дипломатски односи, који су неколико пута прекидани и поново успостављани. Званична политика обе државе била је придржавање споразума и међусобна сарадња, међутим, велики број фундаменталиста и милитантних група се не слаже са тим. Долазило је до великог броја појединачних напада, у режији различитих организација, али за сада, то није пореметило потписани споразум.

Као и када је реч о другим арапским земљама и Израелу, постоји много замерки са обе стране и историјских препрека које успоравају напредовање међусобне сарадње.

Однос Израела и Јордана

Између ове две земље потписан је мировни споразум у октобру 1994. године и успостављени су политички односи, али не и „пријатељски односи“. Према овом споразуму, Јордански краљ је заштитник исламских и хришћанских светиња у Јерусалиму, па по питању Јерусалима долази до честих размерица између две земље. Јордан је чврст заштитник Палестине, па је то један од разлога неслагања, као и већ поменути ратни сукоби.

Закључак

Средњи исток је дуго поприште многих превирања, како држава које се налазе на том подручју, тако и међународних субјеката који имају различите интересе у овој области. Израел, за арапске земље претставља препреку и државу која ту не би требало да постоји, али са појављивањем других проблем у регији, сарадња постаје важнија од сукоба. Подела у Исламу на Суните и Шите, зачетак је поделе између Ирана и других арапских држава. Страх од Иранског нуклеарног програма довео је до приближавања Израела и Саудијске Арабије, а такав пример прате и друге арапске земље, као што су Катар, Бахреин итд.

Дипломатија је оно што би могло да донесе мир у региону, односно између Израела и арапских земаља, али само када би се све државе уједињено бориле против тероризма, који лако може да ескалира изван досадашњих граница и ратишта из Сирије и сукобе из појаса Газе прелије на целокупан регион.

Литература

- Милошевић (2001), Милојевић, Основи метаологије безбедносних наука;
- Голдберг Д. Рејнер Ц. (2003). Јевреји, историја и религија: Београд: ЦЛИО
- Хавел Б. (2013), Арапско-израелски суко, Naklada LJEVAK d.o.o
- Библија(2008) ;
- Маринковић С. (2018); Популациона статистика Израела; приступљено 10.02.2022., доступно на: <https://demostat.rs/sr/vesti/ekskluziva/populaciona-statistika-izraela/380>;
- Јеротић Д., Спалевић Ж., Јеротић З. (2019). „Односи између земаља на Блиском истоку у 21.веку“, Војно дело. 4 (71): 65-96. doi: <https://doi.org/10.5937/vojdelo1904065J> ;
- ВВВВС, (2021): The Palestinian militant group that rules Gaza, датум приступања: 10.2.2013, доступан на : <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-13331522>.
- Меворах, Стојановић, Михаиловић (2017). Јевреји у Србији, од почетка до данас, датум приступања: 02. 04.2022, доступно на: <https://haver.rs/jevreji-u-srbiji/>
- Републички завод за статистику. (2011). датум приступања: 02.04.2022, доступно на: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010402?languageCode=sr-Latn>

JUDAISM AND ISRAEL'S RELATIONSHIP WITH ARAB COUNTRIES

Summary

The basic content of this paper comes down to a detailed analysis of Judaism as a religion and national determinant of the Jewish people, as well as research of the state of Israel in the context

of the origin and relations with the Arab states. A gradual understanding of the history of Judaism, from the earliest biblical beginnings, shows the essence, and thus the specifics of the Jewish people, that is, nationalism, which is imbued with a religious aspect throughout. Looking at the factors that influenced the creation of the state of Israel, it also pointed out the religious factors that were an indispensable factor in that process, as well as later, in the conflicts that occurred or continue to occur between Israel and Arab countries.

Keywords: religion, Judaism, Israel, international relations, state

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Поштоване колеге, молимо вас да своје радове за часопис прилагодите упутству за ауторе. Скрећемо пажњу да уредништво има право да не укључи чланке који не одговарају захтевима овог упутства, укључујући и обим текста, обликовање табела и илустрација. У часопису се објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима.

Часопис се објављује два пута годишње (мај и октобар). Радове је могуће слати у току целе године. Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву коју можете наћи на сајту Универзитета Унион Никола Тесла да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату, као ни да се тренутно не налази на разматрање за објављивање у неком другом часопису или зборнику.

Рад треба доставити на српском (ћирилица) или енглеском језику (фонт Times New Roman, 12 pt, проред 1.5, маргине 2.5), обима до 40.000 карактера. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања (Службени гласник РС", број 159 од 30. децембра 2020)*. Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима. Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима. Радове слати електронским путем на E-mail: politikologija@unionnikolatesla.edu.rs

Чланак треба да садржи:

- *Наслов рада (14 pt, bold)*
- *Име аутора (име, средње слово, презиме) и научно звање*
- *Фуснота поред имена аутора служи за навођење E-mail адресе аутора*
- *Назив институције у којој аутор ради*
- *Резиме (до 1000 карактера) – резиме треба да сумира најбитније елементе рада: сврха због које је истраживање рађено, методологију, главне резултате до којих се дошло, те закључке који произилазе из добијених резултата*

- 5 до 10 кључних речи.
- текст чланка (поднаслови требају да буду центрирани величине 12 pt, bold)
- списак литературе (наводи се само она литература која је коришћена унутар текста)
- резиме са насловом и кључним речима на енглеском или српском језику (уколико је рад писан на енглеском).

Референце

У раду треба користити АПА начин цитирања унутар текста, на пример (Chomsky, 2007, р. 20). На крају рада треба да се налази литература цитирана према АПА стандардима (American Psychological Association. (2020). *Publication manual of the American Psychological Association* (7th ed.). <https://doi.org/10.1037/0000165-000>). На пример:

- *Научне монографије*: Штиглић Џ. (2013). *Слободан пад – Америка, слободна тржишта и слом светске привреде*. Нови Сад: Академска књига.
- *Радови у научним часописима*: Ђурић, Ж. и Стојадиновић М. (2018). „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.“ *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: <https://doi.org/10.22182/spm.6242018.2>. (уколико није доступан doi онда га једноставно не наводити)
- *Радови у зборницима*: McKenzie, H., Boughton, M., Hayes, L., & Forsyth, S. (2008). Explaining the complexities and value of nursing practice and knowledge. In I. Morley & M. Crouch (Eds.), *Knowledge as value: Illumination through critical prisms* (pp. 209-224). Amsterdam, Netherlands: Rodopi.
- *Извори са интернета*: Hawking S. (2015) „Stephen Hawking Says We Should Really Be Scared Of Capitalism, Not Robots”, *Huffpost Tech*, [Web log post]. Retrieved May 4, 2018, from http://techcrunch.comhttp://www.huffingtonpost.com/entry/stephen-hawking-capitalism-robots_5616c20ce4b0dbb8000d9f15
- *Чланак из новина*: Мишић, М. (1. феб. 2012). Ју-Ес стил смањио губитке. *Политика*, стр. 11. (ако се не помиње име аутора : Ју-Ес стил смањио губитке. (1. феб. 2012). *Политика*, стр. 11.)

- *Документи и извештаји институција*: United Nations Development Program (1994). *Human Development Report*. New York: Oxford University Press.
- *Закони*: Закон о трговачким друштвима NN 111/93 (NN 110/15). Преузето 24.05.2017. <https://www.zakon.hr/z/546/Zakon-o-trgova%C4%8Dkim-dru%C5%A1tvima>

Цитирање је искључиво у тексту (Штиглиц, 2013, стр. 34). Уколико се аутор помиње у истој реченици цитирати овако: Према Штиглицу (2013, 34). Уколико постоји два аутора онда цитирати на следећи начин (Стојадиновић & Ђурић 2012, стр 43), три аутора (Станар, Таловић & Стојадиновић, 2019, стр, 12), више од три аутора (Таловић и сар., 2020, стр. 40). На исти начин цитирати више аутора и унутар листе референци. Цитирање закона се ради на следећи начин у тексту (Закон о трговачким друштвима NN 113/93 (NN 110/15), док се цитирање докумената и извештаја институција ради у тексту на следећи начин (United Nations Development Program, 1994).

Ако постоје две или више референци од истог аутора из исте године онда се после податка о години додају словне ознаке "а", "б", итд.

Пожељно је да се не наводе фусноте, а да се, уколико је то заиста неопходно, користе за додатна појашњења садржаја самог текста. При попису коришћених референци у одељку Литература, прво се наводе ћирилична издања по азбучном реду, а потом остала издања по алфаветском реду. Аутори који желе да у рад укључе слике или делове текста који су већ негде објављени дужни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права.

Табеле, графикони и слике

Табеле, графикони и слике треба да буду дати на једнообразан начин унутар текста. Неопходно је да табеле, графикони, илустрације и слике морају бити означени бројем по редоследу навођења у тексту, с адекватним називом. Уколико су табела, графикон или слика преузети из другог извора то јасно мора бити назначено. Овај извор је, такође, неопходно уврстити у листу референци на крају рада следећи начин цитирања осталих референци као што је наведено у претходним примерима.

Примери цитирања табела и графикана (за све недоумице о другим изворима користити приручник за АПА цитирање наведен на почетку упутства):

1. Цитирање табела треба да изгледа на следећи начин:

Табела бр. 1: У којој мери код вас постоји страх од рата, тероризма и грађанског рата (истраживање извршено у периоду 2010–2014. године)

Табела са подацима

Испод табеле се наводи –

- за часопис

Напомена. Преузето од М. Стојадиновић (2018) Српска политичка мисао 67 (1), стр. 61 (или уколико поседујете и додатне податке као у примеру графикана навести и њих)

- за књигу

Note. Reprinted from Employment relations in New Zealand (p. 98), by E. Rasmussen, 2009, Auckland, New Zealand. Pearson. Copyright (2009) by Erling Rasmussen.

2. Цитирање графикана, слика и илустрација треба да изгледа на следећи начин:

Графикон бр 1. Factors influencing the formation of tourists' needs

Графикон

Испод графикана се наводи –

- За часопис

Note. Reprinted from "Factors that Obstruct Tourism Development in Bangladesh", by N. Jahan and S. Rahman, 2016, CLEAR International Journal of Research in Commerce & Management, 7 (9), p.53. Copyright 2016 by Chinniah Lakshmiammal Educational Academy & Research (CLEAR) Foundation. (или се само наводе подаци о чланку, књизи или зборнику у целости одакле су преузети уколико остали подаци нису доступни на исти начин као у примеру табеле.

- За књигу

Note. Reprinted from Employment relations in New Zealand (p. 98), by E. Rasmussen, 2009, Auckland, New Zealand. Pearson. Copyright (2009) by Erling Rasmussen.

Пример како треба да изгледа чланак

НАСЛОВ РАДА⁴⁰

(Наслов рада на српском уколико је рад на српском или енглеском уколико је рад на енглеском)

Име, средње слово, презиме⁴¹, научно звање

Афилијација

Резиме

Резиме не сме бити дужи од хиљаду карактера. Уколико је рад на српском на почетку рада иде резиме на српском језику, а на крају резиме на енглеском, и обрнуто.

Кључне речи: не више од десет.

Увод

Текст рада у коме се обавезно морају применити сва наведена правила, у супротном рад неће бити објављен у часопису. Аутори се могу обратити редакцији за сва могућа појашњења у случају неких недоумица.

Литература (прво на ћирилици а онда на латиници)

Бабић, Ј. (2015). „Етика рата и ‘теорија праведног рата’. *Растко*. Приступљено 11.4.2021. Доступно на: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/15243>

Иљин, И. (2001). *О супротстављању злу силом*. Београд: НИЦ Војска.

Прашевић, Н. (2014). *Франкфуртовски компатабилизам – одговорност и алтернативне могућности*, докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.

⁴⁰ Напомена уколико је рад настао као резултат рада на неком пројекту

⁴¹ draganstanar@unionnikolatesla.edu.rs

- Станар, Д. (2017). „Идеја праведног рата – од Томе Аквинског до Имануела Канта“. *Војно дело* 5/2017: 432-448. Doi: 10.5937/vojdelo1705432S
- Станар, Д. (2019). *Праведан рат*. Београд: Добротољубље.
- Boire, R. (2001). ““On Cognitive Liberty”. *The Journal of Cognitive Liberties*, Vol. 2: 7-20.
- Broad, C.D. (1936). “Ought we to fight for our country in the next war?”. *Hibbert Journal*, 1936, Volume XXXIV, April, reprinted in *Ethics and the History of Philosophy*, 1952.
- Felice, W. (2008). “Moral Responsibility in a Time of War” *Social Justice*, Vol 35, No 3, 2008-09: 28-48.
- Frankfurt, G. H. (1969). “Alternate Possibilities and Moral Responsibility”. *The Journal of Philosophy*, Vol. 66, No. 23: 829-830.
- Frankfurt, G. H. (1971). “Freedom of the Will and the Concept of a Person”. *The Journal of Philosophy*, Vol. 68, No. 1: 5-20.
- French, P. A. (2011). *War and Moral Dissonance*. New York: Cambridge University Press.
- Griffin, B. et al. (2019). “Moral Injury: An Integrative Review”. *Journal of Traumatic Stress*. Vol. 32, 3: 350-362. Doi: 10.1002/jts.22362

TITLE OF THE PAPER

(Наслов рада на енглеском уколико је рад на српском или српском уколико је рад на енглеском)

Author

Affiliation

Resume

Уколико је рад на српском на почетку рада иде резиме на српском језику, а на крају резиме на енглеском, и обрнуто.

Key words:

Осврте и приказе уредити на сличан начин као научни рад само без резимеа и кључних речи. За приказ књиге доставити слике корица књиге

Изјава за ауторе

Име и презиме:

Афилијација:

Назив рада:

Изјављујем/о да је рад достављен за објављивање у часопису Политикологија оригинално ауторско дело и да није раније објављиван, нити је дат другом часопису на разматрање за објављивање,

Датум и место:

Потпис

Рецензентски лист

Назив рада:
Да ли је наслов рада добро формулисан у складу са текстом рада:
Да ли је рад уређен у складу са техничким упутством за ауторе:
У којој мери је тема којом се рад бави актуелна и у чему је њен друштвени и научни значај:
У којој мери је аутор јасно назначио теоријски и методолошки приступ у раду:
Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури:
Да ли су резиме и кључне речи одговарајуће формулисане у складу да са темом рада:
Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада (да ли рад препоручујете за објављивање без корекција, да ли сугеришете аутори одређене исправке аутори или препоручујете да се рад одбије):

Класификација научног рада (оригинални научни рад, прегледни рад, научна критика, полемика и осврти):

Датум рецензије:

Име, презиме и научно звање рецензента

САГЛАСНОСТ

За рецензента

Име, презиме и звање рецензента:

Афилијација

*Сагласан сам да будем на листи рецензената за часопис
Политикологија који издаје Универзитет „Унион Никола Тесла“.*

Датум:

Потпис:

Упутство за рецензенте

Рецензенти су у обавези да доприносу очувању високог квалитета нашег часописа. Напомињемо да су рецензије анонимна при чему ни рецензент ни аутор не знају идентитет један другог. Сам садржај рецензије је поверљив и доступан искључиво особама у уређивачком одбору часописа, при чему се аутору достављају једино сугестије за корекцију рада уколико је то неопходно, или одлука о томе да се његов рад прихвата без икаквих сугестија или одбија без могућности корекција. Рецензент има могућност да одбије рецензију уколико примети да постоји одређени конфликт интереса везано за рад и да о томе обавести редакцију. Оквирни рок за рецензирање је 20 дана од дана пријема рукописа. Рецензент попуњава рецензију у форми рецензентског листа датог у прилогу:

Рецензентски лист

☐	Назив рада:
	Да ли је наслов рада добро формулисан у складу са текстом рада:
	Да ли је рад уређен у складу са техничким <u>упутством</u> за ауторе:
	У <u>којој мери</u> је тема којом се рад бави актуелна и у чему је њен <u>друштвени и научни значај</u> :
	У <u>којој мери</u> је аутор јасно <u>назначио теоријски и методолошки приступ</u> у раду:
	<u>Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури</u> :
	Да ли су резиме и кључне речи одговарајуће формулисане у складу да са темом рада:
	<u>Општи коментар о квалитету рада:</u>
	<u>Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада</u> (да ли рад препоручујете за објављивање без корекција, да ли сугеришете аутору одређене исправке аутору или препоручујете да се рад одбије):
	<u>Класификација научног рада (оригинални научни рад, прегледни рад, научна критика, полемика и осврти):</u>
	Датум рецензије:
	Име, презиме и научно звање рецензента